

Lutkarska družina u osnovnoj školi

Malek, Vjera

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:664640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Vjera Malek

Lutkarska družina u osnovnoj školi

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Vjera Malek
Matični broj: 0009073584

Lutkarska družina u osnovnoj školi

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Karol Visinko

Rijeka, 23. prosinca 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova *Lutkarska družina u osnovnoj školi* izradio/la samostalno pod mentorstvom *prof. dr. sc. Karol Visinko*.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Vjera Malek

Potpis

Vjera Malek

„...Djeca imaju pravo na lutku, a njihovi učitelji na znanje o uporabi lutke...“

- Edi Majaron -

Sadržaj

1. Sažetak.....	1
2. O lutkarstvu	3
2.1. Povijest lutkarstva.....	4
2.2. Lutkarstvo u Hrvatskoj	6
2.3. Scenska lutka i vrste lutaka	10
2.4. Igra lutkom i njezina primjena u razvoju djeteta.....	16
2.5. Lutka kao poticaj u odgojno-obrazovnom procesu	19
3. Lutkarstvo u osnovnoj školi	23
3.1. Lutkarstvo u kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik	24
3.2. Lutkarski mediji u nastavi Hrvatskog jezika	31
4. Izvannastavne aktivnosti u osnovnoj školi	34
4.1. Ciljevi i zadaci izvannastavnih aktivnosti	35
4.2. Područja izvannastavnih aktivnosti u školi.....	36
5. Lutkarska družina u osnovnoj školi	38
5.1. Učitelj kao voditelj lutkarske družine	38
5.2. Organiziranje lutkarske družine u osnovnoj školi	40
5.3. Plan rada lutkarske družine i organizacija	42
5.4. Lutkarske i dramske igre	43
5.5. Upoznavanje s lutkarskim igrokazom	45
5.5.1. Lutkarski tekstovi	45
5.5.2. Dramatizacija lutkarskih tekstova	47
5.6. Od teksta do lutkarske predstave	50
5.6.1. Režija.....	50
5.6.2. Upoznavanje s lutkom i osnovama lutkarstva.....	52
5.6.3. Izrada lutke i animacija	53
5.6.4. Scenografija, kostimi, rekviziti.....	57
5.6.5. Glazba	58
5.7. Uvježbavanje i izvedba lutkarske predstave	60
5.8. Posjet kazalištu lutaka, izložbi lutaka i suradnja s ostalim lutkarskim družinama	62
6. Zaključak.....	64
7. Literatura i izvori.....	66

1. Sažetak

Lutkarstvo kao izvannastavna aktivnost nije dovoljno aktualna u školama i lutkarski mediji je često zanemaren. Upravo to je razlog zašto sam temu Lutkarska družina u osnovnoj školi odabrala kao temu mog diplomskog rada. Mali broj učitelja vodi lutkarsku družinu u školama jer je posao dosta zahtijevan i potrebno je puno vremena, rada i truda kako bi nastala lutkarska predstava.

Lutka ima čudesnu moć te pomaže djetetu komunicirati s odraslima i svojim vršnjacima. Razgovor između djeteta i lutke je bezbrižan, iskren. Lutka u djetetovim rukama postaje pokazatelj njegovih želja i emocija, a njegove misli proizlaze iz stvarnog i imaginarnog svijeta. Svijet lutke je čudesan i čaroban. To je svijet humora, veselja, ponekad tuge, svijet igre, istraživanja. To je svijet koji ne poznaje granice između životinja, biljaka i ljudi. Svijet lutke je iskorak u svijet mašte, prikaz niza čudesnih, poetskih, dinamikom prožetih slika.

Na početku rada progovaram o tome što je lutka i što ona predstavlja u životu djeteta. Slijedi povijesni razvoj lutkarstva u svijetu, ali i u Hrvatskoj. Zatim dolazimo do scenskih lutaka, upoznajemo njihovo porijeklo, izgled i način kako se koriste. Nakon upoznavanja s vrstama scenskih lutaka, objašnjavam njenu primjenu u razvoju djeteta i kako lutka može biti poticaj u odgojno-obrazovnom procesu. Glede lutkarstva u osnovnoj školi pomoću tablice prikazat ćemo odgojno-obrazovne ishode od petog do osmog razreda u Kurikulu nastavnog predmeta Hrvatski jezik koji su zastupljeni u lutkarskom mediju.

Slijedi definiranje izvannastavnih aktivnosti, objašnjenje koja je zadaća slobodnih aktivnosti u školama i koji su ciljevi, podjela slobodnih aktivnosti uz kratki zasebni opis svake od njih. Prelazimo na glavni dio diplomskog rada, što je ujedno i naslov rada, a to je Lutkarska družina u osnovnoj školi. U glavnom dijelu rada spomenut ćemo sve elemente koji su potrebni za lutkarsku družinu. Elemente ćemo detaljno objasniti i analizirati. Dakle, govorit ćemo o učitelju kao voditelju lutkarske družine, organiziranju lutkarske družine u školi, planu rada lutkarske družine i organizaciji, lutkarskim i dramskim igrama. Upoznat ćemo se s lutkarskim igrokazom, a unutar toga spomenut ćemo lutkarske tekstove i dramtizaciju lutkarskih predstava. Zatim objasniti ćemo proces rada od teksta do lutkarske predstave, a za to su nam potrebni sljedeći elementi: režija, upoznavanje s lutkom i osnovama lutkarstva, izrada lutke i animacija, scenografija, kostimi, rekviziti i glazba. Kad smo obuhvatili sve elemente, preostaje

nam uvježbavanje i izvedba lutkarske predstave. Na kraju glavnog dijela rada objasniti ćemo važnost posjeta kazalištu lutaka, izložbi lutaka i suradnju s ostalim druženima.

Ključne riječi: lutkarstvo, lutka, lutkarska družina u osnovnoj školi, lutka i učenik

2. O lutkarstvu

Lutkarstvo je grana kazališne umjetnosti u kojem umjesto glumaca nastupaju lutke. One su neživi predmeti koji su slični životinjama ili ljudima te su pogodne za prikazivanje fantastike i čudesnih prizora. Postoji više definicija lutkarstva, a prema Županić Beniće (2009.) lutkarstvo je scenska umjetnost u kojoj je lutka posrednik između glumca i publike. Lutkarstvo u sebi objedinjuje jedinstvo doživljaja pokreta i plesnoga izraza. Sadrži elemente glazbe, drame, likovnosti i književnosti. Prema Glibu, „kazalište lutaka jedan je od kazališnih oblika, poput drame, opere, baleta ili pantomime“ (Glibo, 2000: 54). Također, Glibo navodi da je tvorac scenskoga lika glumac – animator, a građa navedenoga scenskoga lika je glumčev glas i lutka.

Autorica Županić Beniće objašnjava pojmove lutkarstva, lutke i lutkara u svome djelu *Lutkarstvo i dijete* iz 2019. godine. U terminološkom određenju podrazumijeva na sebi svojstven način *davanja života* realističnoj ili apstraktnoj reprezentaciji određene figure, predmeta, objekta u svrhu rituala ili kazališnoga čina (Županić Beniće, 2019: 13). Zatim prelazi na sam pojam lutke. Lutka se smatra glavnim sredstvom lutkarske umjetnosti. Županić Beniće navodi da se pod pojmom lutke podrazumijeva bilo koja figura namijenjena dječjoj igri (Županić Beniće, 2019: 18). To može biti lutka igračka, modna, porculanska, plastična, scenska lutka. Smatra se pokretnom figurom koja je namijenjena lutkarskoj izvedbi na pozornici. Osim objašnjenja pojma lutke, valja objasniti tko je lutkar. Županić Beniće ističe „lutkar je osoba, glumac koji lutki daje život“ (Županić Beniće, 2019: 24).

Željka Pavlinović i Jadranka Nemeth-Jajić u svom znanstvenom radu ističu da se „dijete s lutkom susreće u najranijem djetinjstvu. Ona je privlačna igračka, ali i povjerljiv prijatelj uz pomoć kojega ono razumijeva svijet oko sebe i u sebi. Lutka nudi maštovite situacije, a mašta je djetetova pokretačka energija i moćno izražajno sredstvo. Lutka pomaže u stjecanju konkretnog znanja, ali i potiče dječju kreativnost, povoljno djeluje na razvoj govora, pomaže pri stjecanju socijalne kompetencije, razvija empatičnost“ (Pavlinović, Nemeth-Jajić, 2010: 82).

Često se kaže da je lutkarska umjetnost namijenjena isključivo djeci, ali se ne smije zaboraviti činjenica da ta umjetnost nudi razne mogućnosti za sve uzraste. Takav primjer je amaterska lutkarska predstava za odrasle *Kolinje bez svinje* u izvođenju mladih lutkara

Lutkarskog odjela Bjelovarskog kazališta¹ te multimedijalna lutkarska predstava *Slagalice*, profesionalne umjetničke udruge Teatar to go². Autorica Županić Benić (2019: 9) navodi da je lutkarstvo djetetu prvi prozor u svijet scenske umjetnosti od najranijeg djetinjstva, ali pritom ne isključuje drugu publiku. Potiče imaginaciju, maštu i stvaralaštvo, razvoj kulturne i estetske vrijednosti kod djece i odraslih. Maja Obrenović (2021: 3) u svom stručnom radu također objašnjava da lutka povećava dječju maštu i kreativnost, a to su dva najvažnija elementa za daljnji razvoj. Spontana igra s lutkom jednostavan je oblik lutkarstva i takva igra javlja se bez intervencije odrasle osobe. Dijete je samo, slobodno i opušteno tijekom igre s jednom ili više lutaka, te je sposobno mijenjati uloge i stvoriti spontanu, zanimljivu predstavu. Djeca često razgovaraju s lutkama i time razvijaju svoje govorne vještine i sposobnosti slušanja, a igra s lutkom pomaže djetetu da se oslobodi i lakše komunicira u društvu. Nerijetko šutljivom i samozatajnom djetetu igra iza lutkarskog paravana pruža zaštitu i pomaže kod njegove očite nesigurnosti.

Ona oslikava naš život sa svim njegovim mijenama. Mijenjala se i prilagođavala zahtjevima vremena. Nekada je bila kićena i bogato ukrašena, a danas je poprimila moderniji oblik, nametnula je, poput Barbie i Sindy, neke nove estetske vrijednosti (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 13).

2.1. Povijest lutkarstva

Lutka se smatra igračkom, umjetničkom tvorevinom ili scenskim rekvizitom. Ona je sveprisutna u čovjekovu životu, poprimila je različite oblike, mijenjala se i prilagođavala kroz povijest. Upravo ta činjenica navodi nas da istražimo ulogu i važnost lutke u prošlosti. Lutka je poprimila jednostavnu, modernu i novu estetsku vrijednost u dobu u kojem živimo dok je nekada bila kićena i bogato ukrašena.

Lutkarstvo se nesvjesno širilo diljem svijeta i ne možemo sa sigurnošću potvrditi gdje i kada su nastale prve lutke. Vukonić-Žunić i Delaš (2006: 16) navode da prvi pouzdaniji podatci govore o ostacima kazališta lutaka pronađenima u Egiptu. Nađeno je lutkarsko

¹ Predstava Kolinje bez svinje nalazi se na internetskoj stranici: <https://www.klikni.hr/bjelovar/2022/04/08/veceras-u-bjelovarskom-kazalistu-za-sve-besplatno-kolinje-bez-svinje/> (pristupljeno 30. siječnja 2023.)

² Predstava Slagalice nalazi se na internetskoj stranici: <https://teartartogo.hr/slagalice/> (pristupljeno 30. siječnja 2023.)

kazalište i lutke u 1. stoljeću prije Krista u gradu Antinoju, koji je osnovao rimski car Hadrijan. Lutke, koje su nađene, imale su drvena tijela, a glavu od bjelokosti.

U razvoju lutkarstva posebno mjesto zauzima Daleki istok odakle potječu mnoge vrste lutaka koje i danas susrećemo u lutkarskom kazalištu (lutke sjene, bunraku lutke, lutke karakuri i druge lutke). Tragove lutkarstva nalazimo u 9. stoljeću prije Krista u Indiji. To su bile predstave vjerskog karaktera, a zvale su se *Sutradhara* („čovjek koji vuče konce“). U tadašnje vrijeme nije bilo pisanih tekstova, već su se predstave improvizirale. Pojavilo se i kazalište svjetovnog karaktera čiji je glavni lik bio Vidušaka, ćelavi, neugledni i lukavi patuljak kojega mnogi smatraju praocem svih *Pulcinella*, *Petruški*, *Guignola* i ostalih junaka lutkarskog kazališta (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 16). Na otoku Javi u Indoneziji pojavilo se prvo religiozno kazalište, a zatim svjetovno kazalište, u kojemu su lutke bile napravljene od kože, a njihove sjene su se prikazivale na pozadini. Lutke kao takve nazivale su se *vajang*. To su preci današnjih *javanki* i *lutaka u sjeni* (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 16). Zanimljivo je spomenuti činjenicu koja je vezana za ondašnje vrijeme, a odnosi se na spol. Naime, ženski dio publike nalazio se na strani lutkara i prilikom predstave vidio je lutke i animatore, dok je muški dio publike imao dostupan samo pogled na sjene lutaka.

Posebnu su pozornost imale lutke u Kini. Zauzimale su važno mjesto u društvenom životu Kine. Poznato je da su se predstave izvodile na dvoru, ali i na ulicama i trgovima. U Kini se razvilo kazalište sjena i lutke koje su se izrađivale od kože. One su bile šupljikave, prozirne i ukrašene različitim bojama tako da su nalikovale na vitraj. U to vrijeme pojavljuju se prve *marionete*, a to su zapravo lutke na koncima i njihovo se postojanje zadržalo do današnjeg dana. Nema pisanog teksta u predstavama, a lutke su uvijek na strani slabijeg. Valja naglasiti da je predstavnik tih lutaka junak imenom Kvo. U dalekom Vijetnamu počelo se razvijati specifično *vodeno kazalište*. Glumci, odnosno lutkari, bili su odjeveni u ribarska odijela i pokretali su plivajuće lutke. Obično su bile pričvršćene na plutene ili drvene ploče i obilježavala ih je velika pokretljivost. Primjerice, miču očima, obrvama i pojedinim zglobovima na prstima (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 17).

Prve lutke u Japan stižu iz Kine. Vrlo brzo dobivaju nacionalno obilježje i razvijaju se dva različita tipa lutaka, a to su *marionete* i *bunraku*. Bunraku lutke visoke su do jedan metar, a ime *Kazalište Bunraku* dobilo je po svome osnivaču Bunraknenu koji prikazuje vitešku prošlost Japana. Bunraku lutke pokreću tri lutkara jer su svi dijelovi tijela vrlo pokretljivi i to zahtijeva veliko umijeće lutkara. Danas se izrađuju različite vrste lutaka koje se pokreću po

osnovnoj bunraku tehnici, ali pokreće ih samo jedna osoba i mnogo su manje (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 18).

U Turskoj je poznato *kazalište sjena* i junak *Karadžoz*, čije ime znači crno oko. U staroj Grčkoj i Rimu postojale su lutke vjerskog i svjetovnog karaktera. Pronađene su u iskopinama te bismo mogli zaključiti da su se koristile u lutkarstvu. U Europi za vrijeme pada Rimskog Carstva zamrlo je lutkarstvo. Razlog tome je snažan utjecaj kršćanstva koje nije prihvaćalo lutke, a u to vrijeme imale su ljudska obilježja. No, u srednjem vijeku kršćanska crkva ponovno je vratila lutke jer se osjetila potreba da se božanstva pokrenu i ožive. U Italiji se u 16. stoljeću animacijom lutaka isticao glumac Buratino te su po njemu lutke dobile ime. Isto tako s juga Italije pojavljuju se marionete koje su se izrađivale od platna, konaca i drva, a poznate su kao *sicilijanke*. Lutke iz starog Rima stigle su u Njemačku i veću popularnost postižu od 12. stoljeća, posebno u legendi o Faustu. U Austriji se u 17. stoljeću pojavljuju *prstolutke*, ali austrijsko lutkarstvo ponajprije njeguje tradiciju marioneta te u današnje vrijeme postoji poznato marionetsko kazalište u Salzburgu (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 18).

U francuskoj je kulturi u 17. stoljeću zastupljeno lutkarstvo te veliku popularnost stječe lutka talijanskoga podrijetla, a naziva se *Polichinelle*. Od 1847. godine u dvorcu pjesnikinje George Sand nalazila se malena lutkarska pozornica koja je služila za izvođenje lutkarskih predstava. Izvodili su ih George Sand i njezin sin Moris, a tekstualni predlošci bili su „ozbiljna“ dramska literatura. Zatim se godine 1649. spominje malteški svećenik Malfredo, koji je lutke i animirao na prstima. Početak 20. stoljeća donosi velike promjene u lutkarstvu. Postepeno prodiere simbolizam, stilizacija, kubizam i ekspresionizam na scenu lutkarskoga kazališta. Ostvaruje se nova dramaturgija te novi pristup lutkarstvu. Lutka postaje simbol u predstavi, a kazalište lutaka postaje scenski ambijent za lutkarsku pantomimu. Traži se specifičan način u pokretu i govoru s lutkom te se pojavljuje kombinacija lutke i živog glumca (Vukonić Žunić i Delaš, 2006: 20-21).

2.2. Lutkarstvo u Hrvatskoj

Može se sa sigurnošću potvrditi da se lutkarstvo u Hrvatskoj razvijalo u obiteljskim izvedbama i na sajmištima, a profesionalno između dvaju svjetskih ratova. Početak hrvatskog lutkarstva smatra se skromnim i naoko nedovoljno probojnim. Antonija Bogner-Šaban (1986: 252) navodi da prema sadašnjim spoznajama igra s lutkama započela je u Zagrebu 1916. godine

u kući obitelji Deželić. To je bilo kao amatersko okupljanje porodičnog tipa obitelji Deželić, a igra je započela tekstem Velimira Deželića *Dugonja, Vidonja i Trbonja* te skraćenom verzijom Humperdinckove opere *Ivica i Marica*. Osim članova obitelji Deželić, prisutni su bili i drugi entuzijasti lutkari: Marijan Kralj, Miroslav Didek, Ivan Senk. Njihovo djelovanje potaknulo je na razmišljanje o ostvarenju lutkarskog glumišta u Zagrebu i potaknulo je pitanje o izdavanju dječje literature.

Za vrijeme ovoga razdoblja sačuvano je malo faktografskih podataka, fotografija i skica scenografije. Primjerice, sačuvan je jedan tekst koji se igrao u kasnijem poratnom razdoblju, a to je tekst *Ivica i Marica* skladatelja Humperdincka. Zanimljiva činjenica govori da je u to vrijeme Velimir Deželić bio student u Münchenu, te iz samog odabira lutkarske tehnike (marionete), može se uočiti utjecaj njemačko-austrijske lutkarske tradicije, a godine 1920. osniva se prvo Marionetsko kazalište u Zagrebu nakon pronalaženja prostora u Hrvatskom glazbenom zavodu (Bogner-Šaban, 1986: 252).

Dragutin Domjanić napisao je prvi dramski tekst za ovaj teatar pod nazivom *Petrica Kerempuh i spametni osel*, a iste godine uprizoren je i *Hrabri Kasijan* autora Arthura Schnitzera, u scenografskoj opremi Ljube Babića. Za lutkarstvo se zainteresirao i Vladimir Nazor, a njegova verzija *Crvenkapice* posvećena je prvenstveno lutkarskoj sceni.

Lutkarstvo u Zagrebu prolazi kroz krizu u razdoblju od 1928. do 1935. godine. Pod vodstvom Mladena Širole ponovno se otvara Teatar marioneta 1935. godine, a djelovanje prestaje dvije godine nakon zbog financijskih problema. Bogner-Šaban (1986: 255) navodi da ova lutkarska faza traje do 1937. godine te u to vrijeme je Marionetsko kazalište slavilo svoju petnaestu obljetnicu postojanja. Dana 13. ožujka 1937. godine uprizorena je Grimmova bajka *Pepeljuga* u adaptaciji Stjepana Širole, režiji Mladena Širole i scenografskoj opremi Ljube Babića.

Bogner-Šaban (1986: 256) ističe da se u hrvatskim gradovima, kao što su Split, Sušak – Rijeka, Osijek, javljaju lutkarske sekcije u okviru Jugoslavenskog sokola za vrijeme ranih tridesetih godina. Valja naglasiti da su nabrojani samo oni hrvatski gradovi koji imaju poslijeratni profesionalni lutkarski nastavak. Najduže djelovanje lutkarske sekcije Jugoslavenskog sokola bilo je u Splitu u razdoblju od 1933. do 1939. godine. Splitsko lutkarsko glumište tražilo je poticaje u češkom lutkarstvu i talijanskoj tradiciji dok je lutkarstvo u Zagrebu bilo pod utjecajem njemačko-austrijske lutkarske tradicije. Češki je utjecaj bio važan jer tridesetih godina lutkarski materijal dolazi uglavnom iz Praga, a pišu ga vodeći češki lutkari.

U prvim poslijeratnim godinama postoje četiri lutkarska profesionalna kazališta u Hrvatskoj. To je splitsko *Pionir*, najstarije i stvoreno u završnici rata, dok je kasnije utemeljeno zagrebačko *Zemaljsko kazalište lutaka* 1948. godine. Nadalje, osječko *Dječje kazalište Ognjen Prica* 1950. godine i zadarsko *Kazalište lutaka Zadar* 1952. godine, a 1961. godine pridružuje im se i riječko *Kazalište lutka Domino* (Bogner-Šaban, 1986: 258).

Kao što je ranije spomenuto, splitsko kazalište lutaka *Pionir* smatra se najstarijim profesionalnim kazalištem u Hrvatskoj. Do početka šezdesetih godina izvodile su se isključivo marionetske predstave, a krajem šezdesetih to se mijenja jer dolazi do eksperimentiranja s novim lutkarskim tehnikama. Primjerice, javanka, lutka na kratkom štapu, ginjol itd. (Bogner-Šaban, 1986: 259).

Vojmil Rabadan, poznati redatelj, književnik i dramaturg, obilježio je prve godine postojanja zagrebačkog *Zemaljskog kazališta lutaka*. I u današnje vrijeme njegove se dramaturgije dokazuju kao vrlo duhovite, vješte i izrazito scenične, a i kao režiser Rabadan je znao vrlo čvrsto, jasno i precizno postaviti predstavu. Redatelj Davor Mladinov zajedno sa scenografom Berislavom Deželićem postat će glavno obilježje Zagrebačkog kazališta lutaka šezdesetih godina. Deželić obogaćuje scenu kazališta lutaka i uvodi nova shvaćanja lutke. Njegova ideja je da lutku oslobodi raznoraznih detalja i imitativnosti živih bića, te ju svodi na jasne geometrizirane oblike. Isto tako, ispituje i istražuje razne materijale te uvodi nove.³

Godina 1950. označena je kao početak rada Dječjeg kazališta u Osijeku, a profesionalni status dobiva tek 1958. godine. Navedeno kazalište prikazuje predstave koje su namijenjene djeci te se pojavljuje raznolik program kao što su dramske i baletne produkcije. Predstava *Zeko*, zriko i janje označena je kao prva predstava izvedena nakon profesionalizacije kazališta. Redatelj navedene predstave je Ivan Brlog, a tekst i glazbu priredio je Branko Mihaljević. Slovačko i češko lutkarstvo imalo je snažan utjecaj na osječko lutkarstvo. Osječko Dječje kazalište smatra se jednim od osnivača jedinog hrvatskog nacionalnog festivala lutaka, a to je SLUK (Susret lutkarskih kazališta Hrvatske).⁴

U Zadru poznato Kazalište lutaka započinje s radom 1952. godine, a prva predstava koja se izvela bila je *Crvenkapica* Vladimira Nazora u režiji Mile Gatara. Kazalište dobiva profesionalni status 1960. godine i iste godine završava period amaterskog rada. Predstava

³ Livija Kroflin, *Ususret modernom lutkarskom teatru*. <https://unima.hr/lutkarstvo/povijest/> (pristupljeno 13. prosinca 2022.)

⁴ Livija Kroflin, *Ususret modernom lutkarskom teatru*. <https://unima.hr/lutkarstvo/povijest/> (pristupljeno 13. prosinca 2022.)

Postojani kositreteni vojnik smatra se jednim od najvažnijih predstava u povijesti hrvatskog lutkarstva, a stvorili su je Luko Paljetak, redatelj predstave, te scenograf i kreator Branko Stojković.⁵

Kazalište lutaka Rijeka najmlađe je profesionalno lutkarsko kazalište u Hrvatskoj, a neko vrijeme nosilo je simbolično ime *Domino*. Na početku svoga rada najviše su se orijentirali na domaće literarno stvaralaštvo, ali kasnije se njihov repertoar mijenja tako što su uz domaću literaturu uveli i djela strane literature. Kazalište lutaka Rijeka dolazi u prvi plan pojavom Berislava Brajkovića, koji je učinio vrlo značajne uspjehe za to kazalište: skidanje paravana i uvođenje crnog teatra. Lutke su bile pričvršćene za glumce-lutkare, koji su bili odjeveni u crno, te su pokretima svog tijela tako animirali lutke.⁶

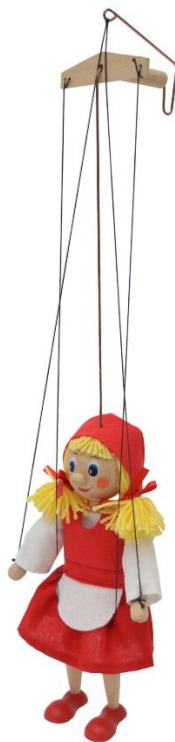
⁵ Livija Kroflin, *Ususret modernom lutkarskom teatru*. <https://unima.hr/lutkarstvo/povijest/> (pristupljeno 13. prosinca 2022.)

⁶ Livija Kroflin, *Ususret modernom lutkarskom teatru*. <https://unima.hr/lutkarstvo/povijest/> (pristupljeno 13. prosinca 2022.)

2.3. Scenska lutka i vrste lutaka

Vukonić-Žunič i Delaš (2006: 25) ističu da se lutke mogu razvrstavati prema materijalu i funkciji, odnosno simbolu (ljudi, životinje i sl.), načinu izrade, načinu rukovanja, prema ustanovi u kojoj se primjenjuju, primjerice, vrtiću, školi, lutkarskom kazalištu. Isto tako autorice navode vrste lutaka: lutke na koncu ili marionete, lutke na štapu, plošne lutke, lutke sjene i ručne lutke. Županić Benić (2009: 9) dijeli scenske lutke prema načinu pokretanja, primjerice, rukom, štapom ili koncima. Zatim ih dijeli na lutke na koncima (marionete), lutke na štapu (javajke, lutke za kazalište sjena i velike lutke) te ručne lutke (ginjol i zijevalica). Autorica kaže da se lutke mogu dijeliti i prema poziciji s koje se animiraju, a to su lutke koje se animiraju odozdo (ručne lutke, štapne lutke) i odozgo (marionete na koncima i marionete na žici).

Lutke na koncu ili marionete:

Slika 1. *Marioneta* (izvor: <https://igralni-koticek.si/izdelek/marioneta-deklica-20-cm/>, preuzeto 7.12.2022.)

Naziv potječe od francuskog imena Marion što znači Marija, te se marionete smatraju najzahtjevnijim, odnosno, najsloženijim od svih ostalih vrsta lutaka zbog posebnosti izrade i animacije. „Marioneta je svojevrsna metafora za čovjekov život jer ovisi o nekome tko je gore

– u slučaju marionete to je samo glumac lutkar koji joj određuje hoće li, kada i kako živjeti, a kada će poput beživotnog objekta čekati na ponovni tračak života“ (Županić Benić, 2009: 88). Marionete su lutke na koncima, odnosno lutke pokretane koncima. Obično se sastoje od tri osnovna elementa: tijela lutke, mehanizma pomoću kojeg se lutka može kontrolirati, odnosno izvoditi animaciju i niti konaca, koji su pričvršćeni na kontrolni mehanizam i dijelove lutke. Županić Benić (2009: 88) ih opisuje kao mobilna figura i imaju vrlo specifičan način kretanja zbog mehanizma koji pokreću konci. Tijelo lutke predstavlja pojednostavljenu kopiju čovjeka, životinje ili izmišljenog lika.

Vukonić-Žunić i Delaš (2006: 25-26) opisuju ih kao nestvarne i poetične te njihova upotreba odnosno uloge odgovaraju u čudesnim pričama. Razlikuju nekoliko vrsta marioneta, a to su sicilijanke ili lutke na žici, kopf-schulter i marionete s više konaca.

Sicilijanka ili lutka na žici vrsta je lutke koja ima čvrstu osnovnu vodilicu, najčešće željeznu žicu ili šipku. Može ju se susresti u kazalištu lutaka i lakše se animira nego lutka na koncu jer je po tehnološkoj konstrukciji jednostavnija.

Kopf-schulter je lutka koja se sastoji od glave, vrata, ramena, tijela i ruku. Animira se križem i dodatnom vodilicom za ruke. Kako ta lutka nema nogu, važan je odabir tkanine za tijelo jer se kretanje (hodanje, sjedenje, ležanje) postiže animiranjem lutkina kostima.

Marioneta s više konaca zahtijeva veću vještinu animatora. To je figura u cjelini, koja se sastoji od glave, trupa i nogu, ima pokretljive zglobove te je zadržala omjere čovjeka. Marionete mogu simbolizirati manipulaciju jer je važna osoba uvijek iznad njih i prisiljava ih na kretanje. Animirajući marionetu, dijete se može nalaziti u položaju „važne osobe“ u odnosu na svoju lutku te može intuitivno osjetiti društvene modele i relevantnost podataka.

Lutke na štapu:

Slika 2. *Lutka na štapu* (izvor: <https://www.profil-klett.hr/lutka-prijatelj-i-suradnik-u-ucenju>, preuzeto 7.12.2022.)

Vukonić-Žunič i Delaš (2006: 27) navode da je ova vrsta lutke najjednostavnija za animaciju. Svaki predmet koji se natakne na drveni štapić i njime vodi, odnosno animira, postaje lutka. Veoma je praktična, pogotovo u radu s djecom jer je ne opterećuje složen mehanizam. Izrađuje se od raznih materijala, a najčešće od papira, kartona, stiropora, pjenaste gume, spužve ili kaširanog papira. Razlikuju se četiri podvrste tih lutaka. To su lutke bez dodatnih vodilica, lutke na štapu s rukom animatora, javanke – lutke na štapu s vodilicom i lutke na dva štapa.

Lutke na štapu bez dodatnih vodilica najčešće rabe učenici u svom radu. Uz dječju maštu i malu pomoć učitelja mogu nastati najrazličitije lutke. Drvene kuhače i drugi kućanski predmeti ili otpadni materijali, uz poneki dodatak koji označava nos, kosu i oči, mogu postati odlično sredstvo za igru, ali i za vrlo kreativan, stvaralački rad na satu Hrvatskoga jezika (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 27).

Lutke na štapu s rukom animatora zahtjevnije su i istovremeno pogodne za rad s učenicima, pogotovo ako lutka ima određene rekvizite ili pri govoru gestikulira rukama. Takva lutka je pogodna za animaciju predmeta iz okoline, stoga može biti zanimljiv dodatak personifikaciji predmeta (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 27).

Lutke na dva štapa najčešće su korisne kada lutka prikazuje životinju koja hoda na četiri noge ili gmiže ili pak čudovište s mnogo ruku ili nogu, dok su lutke na štapu s vodicom tehnološki zahtjevnije. Mogu biti izrađene prema ljudskim proporcijama, pokretljivih glava i udova. Više su praktične i pogodne za rad s djecom starije dobi jer je za animaciju te lutke potrebno dosta vježbe (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 28-29). Prema Županić Benić (2009: 75), javajka je najpoznatija trodimenzionalna štapna lutka, a ime je dobila po otoku Javi s kojeg potječe. Sastoji se od tijela lutke i kontrolnog mehanizma. To se odnosi na štap koji pokreće glavu unutar koje je fiksiran prolazeći kroz trup lutke te žice kojima se pokreću ruke. Detaljno izrađen kostim kod javajki može dati vrlo bogat i kićeni izgled lutki.

Plošne lutke:

Slika 3. Plošne lutke (izvor: <https://knjiznica-bjelovar.hr/obavijesti/plosne-lutke-otkrivaju-zanimljivosti-andersenovih-i-grimmovih-bajki/>, preuzeto 7.12.2022.)

Autorice Vukonić-Žunić i Delaš (2006: 30) govore o tome da su sve plošne lutke dvodimenzionalne, odnosno nemaju bočnu masu i ne mogu se na pozornici kretati. Mogućnost animacije i igre na sceni veće su ako se oslikaju s obje strane, te se isto tako mogu izraditi bez pokretljivih dijelova, s djelomično pokretljivim dijelovima ili pak s gibljivim spojevima.

Lutke bez pokretljivih dijelova veoma su lagane, primjerene za izradu, te se često rabe u nastavi. Izrađuju se od različitih materijala kao što su hamer, karton, plastični tanjur, spužve

ili tanke šperploče, a crtež je osnova za plošnu lutku. Djelomično pokretljive plošne lutke ponešto su složenije, a zanimljivo je što im je gibljiv jedan dio tijela. Glava je najprimjerenija za minimalnu gestikulaciju, ali to nije pravilo. Gledaju li se sve vrste plošnih lutaka, najzahtjevnije su plošne lutke s gibljivim spojevima. Znaju biti izrađene u četiri različita položaja, zato se za lakšu animaciju kombiniraju različiti načini gibanja (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 30).

Lutke sjene:

Slika 4. *Lutke sjene* (izvor: <https://binki.rs/proizvod/pozoriste-senki-ns125/>, preuzeto 7.12.2022.)

Vukonić-Žunič i Delaš (2006: 32) navode da su lutke sjene također plošne lutke. Takve lutke brzo se izrađuju, vrlo su zanimljive za animaciju te imaju snažan učinak. Županić Benić (2009: 51) ističe da za razliku od svih ostalih vrsta lutaka u kazališnoj izvedbi, lutke sjene nikada nisu vidljive kao objekt. One su samo kao sjena, odnosno iluzija koju stvara svjetlost. Takve lutke ne oponašaju živo biće, već sjenu živog bića ili predmeta. Nisu samo objekt načinjen od kože, drveta, kartona ili papirusa kojima se izvodi lutkarska predstava, već je to spoj više elemenata koji djeluju poput pokretnih sličica (Županić Benić, 2009: 56). Ova vrsta lutke vrlo je profinjena i ima veliku umjetničku vrijednost jer je vizualno očišćena od svega suvišnoga. Lutke sjene mogu biti transparentne ili samo siluete, obrisi. Najjednostavniji oblik tog lutkarskog izraza je igra sjena ruku na zidu i za to nije potrebno ništa izrađivati. Takva igra je vrlo jednostavna jer za njezinu izvedbu potrebne su samo ruke, izvor svjetlosti i platno.

Glavno obilježje lutaka sjena je jednostavnost jer se mogu lako izraditi, scena se brzo postavlja i dostupne su svima s obzirom na materijalne uvjete (Županić BeniĆ, 2009: 59).

Ručne lutke:

Slika 5. *Ginjol lutke* (izvor: <https://www.astrejaplus.hr/proizvod/lutke-ginjol-sumske-zivotinje-5-likova/>, preuzeto 7.12.2022.)

Vukonić-Žunić i Delaš (2006: 33) objašnjavaju da se one lutke za čije je pokretanje važna ruka lutkara nazivaju ručne lutke. Isto tako, autorice ističu da toj skupini pripadaju ginjol, zijevalice i prstolutke (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 33).

„Sudbina ove lutke nastaje i nestaje u trenutku kada, navučena na ruku lutkara poput rukavice, progovara sebi svojstvenim jezikom, jezikom lutke što ga razumiju svi ljudi jer osjećaju da će to „biće“ bez identiteta koje započinje svoj život na pozornici u jednom trenutku opravdati svrhu svog postojanja“ (Županić BeniĆ, 2009: 10).

Ginjol lutka vrlo je specifična jer se navlači na ruku poput rukavice i pokreće pomicanjem prstiju, rotacijom šake i podlaktice, stoga nosi i ime lutka rukavica. Kažiprst se nalazi u lutkinoj glavi i tako pokreće glavu, a palac i mali prst pokreću lutkine ruke. To govori da je ginjol vrlo jednostavna lutkarska forma. Animacija te lutke vrlo je jednostavna i njezin izgled nije se mnogo mijenjao kroz povijest. Anatomija ginjol lutke sastoji se od triju elemenata: predimenzionirane glave, izraženih ruku i tijela (Županić BeniĆ, 2009: 26). Navedene lutke najčešće imaju haljinice koje prekrivaju ruku glumca lutkara. Kao što je ranije spomenuto, glava i ruke najizraženiji su dijelovi lutke, a noge joj nisu potrebne. Ponekad su

dodane tijelu i slobodno vise. Kod ginjola mogu biti vrlo izraženi neki dijelovi tijela poput velikog nosa ili istaknute oči kako bi lutka odmah bila vizualno prepoznatljiva. Isto tako, lice i ruke moraju doći do izražaja, stoga kostim lutke treba biti jednostavan, neupadljiv i simbolički naznačen.

Zijevalica se animira isto kao i ginjol lutka, dakle navlačenjem na ruku, ali je njezina posebnost u tome što lutka može naglo i jako otvarati usta i to glumac lutkar čini svojim prstima. Po tome su dobile takav naziv jer one doslovno zijevaraju kada „govore“. Odlično komuniciraju s učenicima i vrlo su im drage u igri (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 34). Sve je podređeno najistaknutijem dijelu lica, a to su usta, koja su konstruirana tako da se mogu jako otvarati i dobiva se dojam da ona govori. Mogu predstavljati životinje, biljke i ljude, te često se rade od običnih rukavica ili čarapa.

Prstolutke mogu izraditi i učenici u osnovnoj školi jer su vrlo jednostavne. Dovoljno je da na samome prstu nacrtaju neki detalj, a to mogu biti male oči, crvena kapica i dobili su Tintilinića. Osim toga, prstolutke se mogu napraviti i od rukavica, čarapa ili spužve. Pomoću tih minijturnih lutaka možemo oživjeti svijet bajki, zato su vrlo korisne u radu, lagane za izradu, simpatične i dekorativne (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 35).

2.4. Igra lutkom i njezina primjena u razvoju djeteta

„Igra djece sa scenskim lutkama u dječjem vrtiću snažno angažiraju dijete kako intelektualno tako i emotivno, da pridonose razvoju stvaralačkih sposobnosti, osobito razvoju govornog stvaralaštva. U ovim igrama otkriva se ličnost djeteta, dijete spontano i neposredno preko lutke izražava svoj intimni doživljaj svijeta.“ (Pokrivka, 1978: 32)

Dijete najbolje razvija svoju ličnost u igri s lutkom. Ona je sastavni dio života svakog djeteta, poistovjećuje se s lutkom i razvija mnoge humane dimenzije vlastite ličnosti (Vukonić-Žunić, Delaš 2006: 30). Igra je, kao specifična aktivnost, vrlo važna za dijete jer se tako uspije razvijati tjelesno, emocionalno, intelektualno i društveno. Najbolje odgovara prirodi djeteta i osnovnim zakonitostima njegova psihofizičkog razvoja.

Znak socijalizacije je zajednička igra djece. Igra s vršnjacima ubrzava kognitivni i emocionalni razvoj djeteta. Djeca koja vole zajedničke igre stvaraju i usvajaju granice vlastitih sposobnosti. Uz to usvajaju osjećaj povezanosti, pripadnosti i prirodnosti, stječu bogata

iskustva i naviku prihvatljivog ponašanja. Potrebno je osigurati igračke i razne predmete koji stimuliraju aktivnost kako bi se potakla interakcija djece (Bastašić, 1990: 24). Kliješta, tzv. papagajke mogu doista odglumiti papigu, čarapa postati krokodil, ljudska ruka vuk, kutijice vojnici, liječnici, duhovi. Djeci koja odbijaju igru s lutkom treba prići krajnje pažljivo. Takvo dijete je potrebno pustiti da samo razgleda lutke, a potom uzeti jednu od lutaka na ruku i lagano, bez prisile ući u razgovor s djetetom.

Sama struktura igre u grupi mijenja se s dobi. Starija djeca polaze od ideje i dogovaraju se o ulogama, a sve zajedničke igre djece mlađe dobi su bez unaprijed naznačene ideje. U grupnom radu s učenicima lutka je vrlo pogodan medij. Lutkarstvo i lutkarska igra omogućuje sintezu različitih izražajnih mogućnosti, a to može biti crtež, muzika ili govor. Navedene igre znaju biti zanimljive, simbolične, te razvijaju kognitivne aspekte ličnosti. (Bastašić, 1990: 24).

Dijete je odmah sretnije kada se može igrati neograničeno s lutkom, te na taj način zadovoljiti potrebu za slobodom. Tijekom susreta i igre s vršnjacima javljaju se razne emocije kao što su ljutnja, bijes ili druge emocije koje izazivaju negativnost. Zadatak svakog učitelja je da pomogne djetetu razviti sliku o sebi, da postane svjesno sebe i svojih razvojnih kompetencija. Dijete se služi jezičnim simbolima za izražavanje misli i osjećaja, stoga je interesantno imati lutku pomoću koje se može složiti govorna igra. Sam osjećaj zadovoljstva javlja se kod djeteta kada ima lutku u ruci i što je može fizički istražiti. Govor kod djeteta je vrlo nejasan, izražava se kratkim rečenicama koje su često gramatički nepravilna, česta su zastajkivanja i ponavljanja, nema dovoljno riječi kojima bi se izražavalo, stoga se dijete izražava pokretima, mimikom i gestama. Zato se poseban osjećaj zadovoljstva javlja kod djeteta kad ima lutku u ruci koju može fizički istražiti, pokretom je oživjeti i s njom ostvariti verbalnu komunikaciju.

Glibo (200: 252) govori o tome da se lutka često koristi u psihoterapijskim procesima, ali tako da se prilagodi djeci i prenese doživljaj kroz igru. Smatra da se javlja teškoća u djelotvornosti tih procesa kod neke djece jer oni ne mogu prihvatiti terapijske igre lutkama. Problem može biti i u prihvaćanju pojedinih lutaka. Zato glede igre s lutkom treba im prići krajnje pažljivo, pustiti ih da samo razgledaju lutke, a potom uzeti jednu od lutaka na ruku i lagano, bez prisile, ući u razgovor s djetetom (Bastašić, 1990). Takvoj je djeci potrebno ponuditi dramatizaciju, crtež ili druge mogućnosti izražavanja.

Lutka može biti značajna u onim igrama koje pomažu djeci u suočavanju s gubitkom važnih osoba iz okoline, ali isto tako djelovanje okoline može utjecati traumatičnije na dijete od samog

gubitka. Dijete pomoću lutke može prevladati razne strahove. Ako se dijete osjeća odbačeno od svoje okoline ili ako prolazi kroz teško razdoblje, primjerice, razvod roditelja, emotivni gubitak često nadoknađuje uporabom lutke. Lutke obučene u uniforme koje predstavljaju liječnika, vatrogasca, policajca ili kauboja djeci su interesantne, prepoznatljive i sugeriraju uspješnost igre po pitanju svijesti i savjesti (Glibo, 2000: 255).

Pokrivka ističe da je lutka vrlo pogodna da dijete na nju prenese svoju emotivnu uznemirenost. Djetetu je lakše ako s lutkom raspravlja o svojim problemima i ako ih analizira. Kao što je već spomenuto u radu, igra s lutkom socijalizira dijete te utječe na razvoj pozitivnih crta ličnosti. Smisao za uzajamnost, solidarnost, pravednost i suradnju pozitivne su osobine ličnosti koje dijete razvija kroz igru. Djeci koja imaju poremećen ritam govora i koja se trude govoriti što jasnije i razgovjetnije zbog druge djece, igra s lutkama itekako može pomoći u tome i pozitivno utjecati na djecu. Kroz ove igre djeca, koja su slabije govorno aktivna, dobivaju snažne govorne impulse (Pokrivka, 1978). U današnje vrijeme sve je češći razlog nedovoljno razvijenog govora odrastanje u obitelji koja ne posvećuje dovoljno pažnje pričanju, čitanju te međusobnom razgovoru. Nerijetko dijete u školi dobije fotografiju koju mora opisati ili osmisлити kratku dramsku igru razgovorom između predmeta koji su prikazani na fotografiji. U ovom slučaju na fotografiji je bila prikazana pisanka, šiljilo i olovka. U tom trenutku dijete sa slabo razvijenim govorom samo je šutjelo i gledalo fotografiju. Domišljata učiteljica tada je odbacila fotografiju te u ruku uzela pisanku koja je iznenada progovorila i tužnim glasom objavila kako je već danima gladna, kako je nitko nije nahranio niti jednim slovom, brojkom, crtežom. Jadikovki pisanke pridružila se olovka koja je itekako željela nahraniti pisanku, ali joj je odavno polomljen vrh. Zapitale su se tko bi im mogao pomoći i u samoj igri lagano se kretale prema šiljilu u pernici djeteta. Dijete je u tom trenutku uzelo šiljilo i ponudilo pomoć olovci te se potom obratilo pisanki i kao veliki spasitelj objavilo kako će zašiljiti olovku koja će, pišući slova i brojke, nahraniti pisanku. Cijela ova improvizirana lutkarska igra nastala je spontano i na neki način djelovala itekako terapijski.

Korošec (2004: 38) govori da bavljenje psihoterapijom nije učiteljev posao, ali je poželjno da bude senzibilan za priče koje mu dijete priopćava putem lutke. Važno je poticati dijete na simboličku igru te učitelj treba pomagati djetetu da nađi svoj identitet i preuzme neki drugi. Upravo to se dogodilo u lutkarskoj improvizaciji s pisankom, olovkom i šiljilom.

2.5. Lutka kao poticaj u odgojno-obrazovnom procesu

Dijete pomoću lutke razvija najbolje strane svoje osobnosti te ona predstavlja vrlo važan dio djetetova života. Igra s lutkom i scenska igra zaista mogu identificirati i razvijati humane dimenzije vlastite osobnosti kod djeteta. Lutka je vrlo značajna u odgojno-obrazovnom procesu. Ona može značajno pridonijeti humanijem i manje stresnom uključivanju djece u proces socijalizacije. Koristeći lutku u školi, može pridonijeti lakšem prijelazu iz razdoblja igre u proces učenja, te lakšem uključivanju u grupni rad tijekom školovanja.

„Scenska lutka u dječjem vrtiću svojom profinjenom i osebnom stimulacijom dovodi dijete u stanje uzbuđenosti, ushita i razigranosti. Pokreće njegov misaoni, fantazijski i emocionalni svijet i omogućuje da dijete riječima izražava svoj sve bogatiji i složeniji intimni doživljaj svijeta. Scenska lutka u ruci predškolskog djeteta svojim prividnim, ali vrlo sugestivnim oživljavanjem nudi djetetu sudjelovanje u zamišljenom svijetu koji stvara sam u igri.“ (Glibo, 2000: 114).

Tijekom rada cilj je oživjeti lutku među djecom i njih učiniti aktivnim sudionicima procesa nastanka lutke i lutkarske predstave. Nije u redu učiniti djecu pasivnim promatračima predstave. Djecu treba poticati u razvijanju maštovitosti i kreativnosti, treba ih polako uvesti u svijet lutaka, upoznati ih s raznim vrstama lutaka, te naučiti savladati izradu lutaka od nekih materijala. Ovu umjetnost treba približiti djeci, a za to je zaslužan učitelj koji potiče, motivira i ukazuje na razne mogućnosti koje pruža lutka.

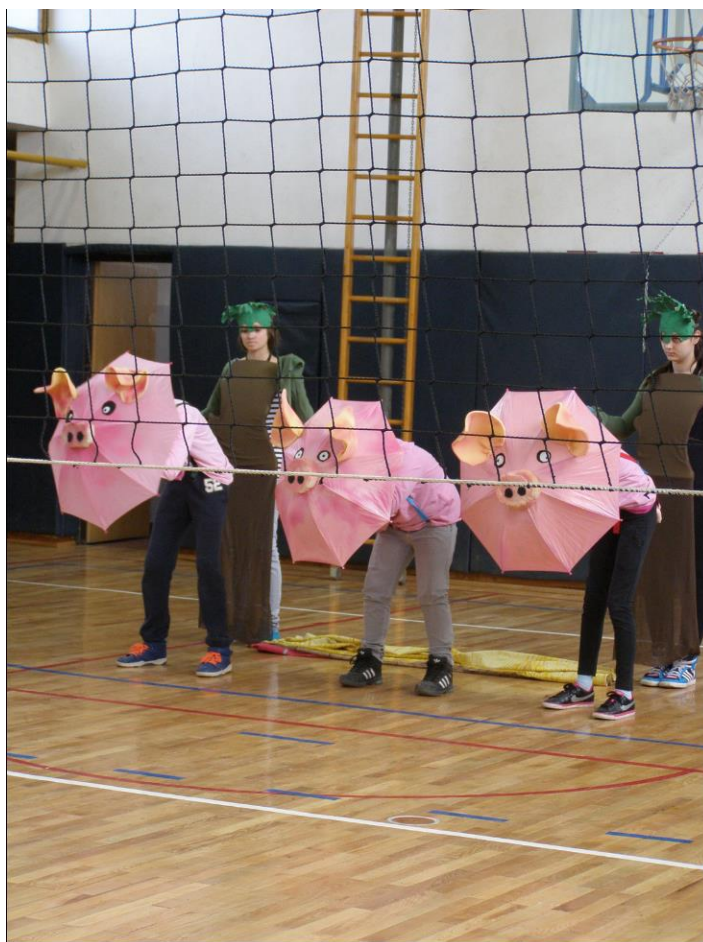
Dijete manipulira lutkom kako hoće i kako želi, te se ona javlja kao zamjena živih bića. U igri ju manipulira kako najčešće ne može u stvarnosti. Valja istaknuti da lutka nije svedena na imitaciju živog lika, već je svedena na simbol. Djetetu nije važno kako lutka izgleda, nego što ono osjeća prema njoj.

Vrlo je bitno da lutka sadrži mogućnost jednostavnog pokreta, da nije preteška ni prevelika za djecu u osnovnoj školi. Odlika scenskog prostora je jednostavnost i stilizacija, a sam stupanj stilizacije scenske lutke koja je namijenjena za igru može ovisiti o dobi djece. Članovi starije Lutkarske družine OŠ Ivana viteza Trnskog iz Nove Rače za predstavu Virtualni svijet izrezali su od spužve debljine 10 cm kocke, donji dio kocke su prerezali i napravili prorez za ruku, kocke obojali zelenim, smeđim i crnim bojama poput vojnog maskirnog odijela. Te kocke predstavljale su vojnike iz jedne virtualne igre. Za scenski prostor koristili su paravane visinom prilagođene njihovom uzrastu.

Kod djece treba poticati razvoj senzibilnosti za estetiku unutar lutkarskog medija, a učitelj mora oživjeti lutku među djecom te ih naučiti kako da aktivno sudjeluju, motivirati ih da pokažu svoju kreativnost i maštovitost u radu s lutkom. Isto tako, bitno je da pokažu svoj stav, da se oslobode i opuste, pogotovo sramežljiva djeca koja se osjećaju odbačeno u svojoj okolini. Uporaba scenske lutke u školama jasno može poticati dječji fantazijski, emocionalni i misaoni svijet. Stvara osjećaj razigranosti, uzbuđenosti i ushićenosti. Pomoću lutke djeca mogu odstupati od stvarnosti s obzirom na to da lutka ne imitira živa bića u cijelosti.

Scenska lutka u osnovnoj školi omogućuje djeci da odu u zamišljeni svijet koji su sami stvorili u igri. Ona bi trebala ispunjavati zahtjev lutkovnosti, dakle trebala bi biti poetična, čitka, stilizirana, trebala bi predstavljati određeni karakter, a ne da je kopija živog lika. Ako se zadovolje ti kriteriji, dijete će uvijek pokazati interes za lutku i bit će spremno igrati se s takvim lutkama. Ako je lutka hladna, likovno neutralna i bezlična, može izazvati negativno raspoloženje i zaustaviti igru kod djece.

Kako bi lutka mogla potaknuti djecu na određena stanja, mora biti likovno realizirana, prilagođena djeci osnovnoškolske dobi, jednostavna za izradu. Materijali od kojih se može kreirati lutka su predmeti s kojima se susrećemo svaki dan. Primjerice, četka, kuhača, metla, kutije, rukavice, odjeća, obuća, razno voće i povrće, kišobran itd. Sve su to određeni stimulatori kako bi lutka imala svoju primjenu u odgojnom-obrazovnom radu. Igrajući se s lutkom, dijete istražuje, zamišlja, kombinira ono što je doživjelo i tako razvija svoje intelektualne i druge mogućnosti. Ono eksperimentira s različitim materijalima, a igru prilagođava svojim potrebama i mogućnostima. Dijete samo bira po izboru koliko želi biti aktivno u igri s lutkom. Učenici 6. i 7. razreda, članovi lutkarske družine OŠ Nova Rača (danas OŠ Ivana viteza Trnskog) na Smotri literarnog, dramskog i novinarskog stvaralaštva 2015. godine nastupili su s lutkarskom predstavom Tri prašćića. Lutke su izradili od kišobrana, a samu bajku modernizirali dodajući sušila za kosu kao sredstvo kojim je vuk otpuhao kuće prašćićima. Dakako da su sve te promjene nastale kao posljedica veselog lutkarskog druženja, pozitivnog radnog ozračja.

Slika 6. Predstava *Tri praščića* (izvor: <https://old.skolskiportal.hr/clanak/949-odbojkaski-turnir-uciteljica/>, preuzeto 30.1.2023.)

Coffou (2004: 9) navodi da lutka u nastavi ne smije prevladavati kao i svi mediji, te ono najbitnije: s njom ne treba pretjerivati. Lutka je svuda oko nas ako znamo da može postati sve, i glavica zelja, i vlastiti prsti, i cipela. Učitelj je taj koji može probuditi, potaknuti i razviti učeničku maštu za izradu scenske lutke. Autorica (2004: 9) ističe svoje viđenje značenja lutke u nastavnome procesu. Dakle, lutka može biti kao terapijsko sredstvo, kao medij razbijanja psiholoških baterija. Ona oslobađa frustraciju, strah i opušta. Lutka kao edukativno-didaktičko sredstvo nastavne sadržaje povezuje sa subjektom. Ona potiče kreaciju kod djece. To može biti, primjerice, likovno-grafičko-scenska, govorno-scenska i literarno-režijska kreacija. Valja istaknuti da lutka razvija spoznaje, „liječi“ negativne posljedice dječjeg odrastanja i djeluje didaktički (Coffou, 2004: 8).

Bastašić (1990: 32) ističe da se djeca u školi susreću s drugom djecom i drugim odraslima, te moraju prihvatiti zakonitosti zajedničkog života u grupi. Ulazak u novu sredinu, primjerice školu, izaziva krizu koja se manifestira poremećajima navika i ponašanja. Kako će

dijete sudjelovati i reagirati u razredu, ovisi o djetetovoj zrelosti i osobnim iskustvima u obitelji. U područje kreativnog izražavanja djeteta kao dio procesa učenja pripadaju lutkarstvo i scenski izraz. Djeca razvijaju individualno zadovoljstvo u igri sa scenskom lutkom, te to žele podijeliti s drugom djecom u školi. Stoga se djeca međusobno inspiriraju, motiviraju, potiču na što raznovrsnije i bogatije igre s lutkom. Igra sa scenskom lutkom pridonosi doživljaju radosti nad vlastitim i tuđim stvaralaštvom.

U igri s lutkom djeca razvijaju pozitivne crte ličnosti, potaknuta su na socijalizaciju i proširuju svoje znanje. Iz ovog podnaslova mogli smo zaključiti da se može otkriti osobnost djeteta u ovakvim igrama jer preko lutke dijete spontano i neposredno izražava svoj intimni doživljaj oko sebe. Lutkarska predstava i sama lutka dosta snažno utječu na razvoj stvaralačkih sposobnosti, posebice govornog stvaralaštva.

3. Lutkarstvo u osnovnoj školi

Lutka je izvrsno nastavno sredstvo ne samo za osnovnu školu, već i za vrtić i srednju školu. Lutka je predmet koji ima važnu ulogu u životu djece, tj. učenika. U radu ona razvija i obogaćuje maštu, potiče pravilan govor, koordinira pokrete i njeguje osjećaj odgovornosti. S obzirom na to da je u lutkarstvu cilj pripremiti i stvoriti lutkarstvu predstavu, djeca moraju biti spremna na kolektivan rad koji istovremeno potiče socijalizaciju i neovisnost. Učenici uče surađivati s drugima, a tijekom suradnje svako dijete će pokazati svoje vještine i sposobnosti. Dobra motivacija čini učenje učinkovitijim, te će na taj način djeca bolje, opuštenije, bez pritiska raditi na lutkarskoj predstavi. Izrada lutaka i lutkarske predstave pogoduje razvoju kritičke percepcije i pojačava djetetov osjećaj odgovornosti prema grupi i prema zadatku koji se želi izvršiti.

Često se može čuti rečenica: „Ne možemo dopustiti da gubimo vrijeme s lutkama u školi koja treba biti ozbiljno mjesto.“ Ova rečenica potiče nas na razmišljanje: Je li rad s lutkama doista gubitak vremena? Koristimo li lutku ispravno u obrazovanju, ona može biti interesantno nastavno sredstvo, pogotovo za učenike. Rad s lutkama stvara učenicima posebno zadovoljstvo i privlačnije je od uobičajenog rada koji izaziva negativno raspoloženje. U višim razredima osnovne škole kao dio lektirne građe književno je djelo *Priče iz davnina*, Ivane Brlić-Mažuranić, hrvatske književnice, „čiji je jezik svojim starinskim obilježjima dao posebno dostojanstvo njezinim umjetničkim ostvarenjima“ (Visinko, 2005: 139). Isto tako, Visinko postavlja pitanje „koliko je zapravo jezik i stil *Priča iz davnina* Ivane Brlić-Mažuranić blizak današnjoj dječjoj percepciji“ (Visinko, 2005: 140) iako je neosporno da to djelo ima trajnu, neprolaznu vrijednost na području hrvatske dječje priče. U samom pristupu i načinu obrade tog lektirnog sadržaja lutka svakako može pronaći svoje mjesto i olakšati interpretaciju djela pogotovo glede tumačenja nepoznatih riječi i izraza. Učenici bi u pričama pronalazili nepoznate riječi i izraze, izgovarali ih, a lutka, lik iz jedne od priča, mogla bi pomoću učitelja služeći se rječničkom građom, pronalaziti značenje. Lutku bi dakako pokretao jedan učenik.

Korištenje lutke kao nastavnog sredstva u osnovnim je školama zanemareno, a u srednjoj školi gotovo je i nema. Velika je to šteta budući da lutka potiče razne oblike neverbalne komunikacije, te isto tako pospješuje razvoj kreativnosti i estetskog prosuđivanja (Debouny, 2004: 87).

Lutka sve više postaje predmetom pedagogije i psihologije. Iz ruke glumca lutkara polako prelazi u ruke psihologa, ali i učitelja. Igra s lutkom pozitivno utječe na razvijanje zanimanja za različite vrste umjetnosti koji jesu u nastavnim programima, bilo da je riječ o obaveznim ili izbornim (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 51). Ako se govori o lutkarstvu u osnovnoj školi, osnovni je zahtjev da učenici pokušaju smisliti lutkarsku predstavu prema svome ukusu, sposobnostima i sklonostima. Valja istaknuti da je učitelj uvijek prisutan i pomaže učenicima da dođu do izvrsnih ideja. Poželjno je da se djeca potrudu oko različitih zadataka, poput izrade lutaka, scene, sastavljanja programa, animacije lutke, govornog izražavanja, korištenja glazbe i scenskog svjetla itd.

Rad na takvom projektu kao što je lutkarstvo pomoći će učenicima da povećaju svoje znanje (povijest lutkarstva, rječnik), poboljšaju vještine kao što je šivanje, slikanje, razgovor, ali pružit će im i priliku da razviju svoje ponašanje i stavove o određenim temama. Djeca neće uvijek biti svjesna da sve to može promijeniti njihov pogled na lutku. Izvršiti zadatak i postići cilj ono je najbitnije i djeca će se osjećati ispunjeno (Debouny, 2004: 88-89).

3.1. Lutkarstvo u kurikulu nastavnog predmeta Hrvatski jezik

Nastavni predmet Hrvatski jezik obuhvaća četiri nastavna ili predmetna područja: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje, i medijska kultura. Jezično izražavanje obuhvaća čitanje, pisanje, govorenje, slušanje te komunikacijske postupke utemeljene na jezičnim načelima. Sve je to osnova svih dramskih, scenskih i lutkarskih vježbi kao što je dramatizacija i improvizacija.

Nastavna područja u organizaciji kurikula nastavnog predmeta Hrvatski jezik su komunikacija i jezik, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji. Karol Visinko opisuje složenost školskog predmeta Hrvatski jezik kao „najopsežniji predmet osnovnoškolskoga obrazovanja, bitan i za učenje i poučavanje u svim ostalim školskim predmetima“ (Visinko 2010: 10).

U sljedećim tablicama prikazani su odgojno-obrazovni ishodi od petog do osmog razreda u kurikulu nastavnog predmeta Hrvatski jezik zastupljenih u lutkarskom mediju.

Tablica 1. *Odgojno-obrazovni ishodi petog razreda u kurikulu nastavnog predmeta Hrvatski jezik na stranicama 39., 40., 41., 42., 43., 44. i 45. zastupljeni u lutkarskom mediju, odnosno književno-scenskom odgoju i obrazovanju*

5. razred		
Hrvatski jezik i komunikacija	Književnost i stvaralaštvo	Kultura i mediji
<ul style="list-style-type: none"> • prepoznaje različite svrhe govorenja: osobna i javna • pripovijeda kronološki nižući događaje • razgovijetno govori i točno intonira rečenice • vic, razgovorne igre, spontani razgovor, opis osobe, stvaralačko prepričavanje događaja • uspoređuje vlastiti mjesni govor i narječje s hrvatskim standardnim jezikom • prepoznaje i izdvaja riječi mjesnoga govora i narječja, razgovornoga jezika te ih zamjenjuje riječima hrvatskoga standardnog jezika • razlikuje vlastiti mjesni govor i narječje od drugih govora i narječja 	<ul style="list-style-type: none"> • obrazlaže doživljaj književnoga teksta, objašnjava uočene ideje povezujući tekst sa svijetom oko sebe • izražava doživljaj o književnome tekstu • komentira i obrazlaže vlastito razumijevanje književnoga teksta • preporučuje se zajedničko čitanje kraćih cjelovitih tekstova na satu i u školskoj knjižnici, tj. interakcija: učenik – tekst, učenik – tekst – učenici, učenik – tekst – učitelj te aktivan razgovor u kojem sudjeluju svi učenici • razlikuje temeljna žanrovska obilježja književnoga teksta • primjenjuje temeljna književnoteorijska znanja: zvučnost i ritmičnost, stih, strofa; pripovijedanje o događajima, 	<ul style="list-style-type: none"> • posjet kazalištu: kazališne predstave; programi kojima se predstavlja organizacija rada kazališta, rad na predstavi i njihovi sudionici • posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi • posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski • posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja • sudjelovanje u radionicama različitih sadržaja • posjet izložbama • posjet internetskim sadržajima: internetske izložbe, internetske učionice, kulturni portali

	<p>opisivanje, dijalog; sceničnost dramskoga teksta, dijalog, monolog, didaskalije na konkretnim primjerima</p> <ul style="list-style-type: none"> • izražava se stvaralački prema vlastitome interesu • oblikuje uratke u kojima dolazi do izražaja kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje • istražuje, eksperimentira i slobodno radi na temi koja mu je bliska • stvara na narječju/mjesnome govoru, improvizira ili dramatizira tekst i priprema za izvedbu, izražava se pokretom i plesom, crta slikovnicu, ilustrira priču i druge uratke prema vlastitoj zamisli 	
--	--	--

Iako su se mnogi učitelji Hrvatskog jezika složili da je utjecaj lutke vrlo koristan i svrhovit glede lakšeg i zanimljivijeg usvajanja nastavnog sadržaja, još uvijek je očita skromna zastupljenost lutkarskog medija u osnovnim školama. U nižim razredima osnovne škole primjena lutke je češća te potiče stvaralaštvo učenika, učenici se uvode u čitanje književnih djela, ostvaruju analitičko-interpretacijsku razinu, upoznaju se s teatrološkim nazivljem,

lutkarskim igrokazom, slušaju, govore, čitaju, pišu. U predmetnoj nastavi sadržaj nastavnog predmeta Hrvatski jezik nadograđuje se i nadopunjuje novim spoznajama.

U petom razredu osnovne škole učenik uočava razlike između osobnog i javnog govora (razgovor s vršnjacima, prijateljima u grupi i razgovor s učiteljem ili voditeljem lutkarske družine); različitim igrolikim aktivnostima kojima potiče razgovor, učitelj usmjerava učenike na pravilnu intonaciju; slušanjem i čitanjem dramskog teksta na mjesnom govoru učenici uočavaju sličnosti i razlike s hrvatskim standardnim jezikom; zajedničkim čitanjem tekstova razvija se kod učenika čitalačka motivacija; učenici se uvode u dramatizaciju kraćeg teksta; prepoznaju značenje didaskalija i poboljšavaju vještinu čitanja. Utvrđuju znanje o dijalogu i monologu. Potom različitim dramskim i lutkarskim igrama učenici rade na jačanju vlastitog samopouzdanja, razvijanju zajedništva. Prilikom procesa stvaranja male lutkarske predstave svoje zamisli (scenografija, lutka, kostimi) ilustriraju, a potom usmeno objašnjavaju bogateći jezični izraz.

Dakako da su neophodni posjeti učenika kazalištu (dramsko opismenjavanje, uočavanje elemenata predstave, razvijanje aktivnog gledanja predstave, analiziranje predstave), izložbama lutaka (uočavanje estetike lutkarstva, vrsti lutaka) te gledanje lutkarskih i kazališnih predstava pomoću nastavnih sredstva i pomagala (mediji).

Tablica 2. *Odgojno-obrazovni ishodi šestog razreda u kurikulu nastavnog predmeta Hrvatski jezik na stranicama 46., 48., 49. i 51. zastupljeni u lutkarskom mediju, odnosno književno-scenskom odgoju i obrazovanju*

6. razred		
Hrvatski jezik i komunikacija	Književnost i stvaralaštvo	Kultura i mediji
<ul style="list-style-type: none"> • sluša tekst i objašnjava značenje teksta • objašnjava značenje nepoznatih riječi na temelju zaključivanja iz konteksta i s pomoću rječnika 	<ul style="list-style-type: none"> • obrazlaže značenje književnoga teksta na temelju vlastitoga čitateljskog iskustva i znanja o književnosti • objašnjava vlastito razumijevanje • izražava se stvaralački prema vlastitome interesu potaknut 	<ul style="list-style-type: none"> • posjećuje kulturne događaje u fizičkome i virtualnome okružju

	različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta <ul style="list-style-type: none"> • osmišljava kostime i scenografiju 	
--	---	--

U šestom razredu učenici nadograđuju naučene pojmove iz petog razreda novim znanjima. Odabrani tekst slušaju, čitaju, razgovaraju o značenju teksta, sažimaju podatke u bilješke koje im mogu koristiti prilikom same možebitne dramatizacije teksta. Uz to iznose vlastito mišljenje, razumijevanje teksta. Potaknuti određenom temom stvaralački se izražavaju i pišu poštujući jezična pravila. Slijedom nastale dramatizirane priče crtaju skice lutaka i scenografije koje na satima lutkarske družine izrađuju.

Gledanje kazališnih predstava poželjno je i u šestom razredu. Osim toga, učenici posjećuju izložbe i predavanja o lutkarstvu u fizičkom, ali i u digitalnom okružju. Digitalni su sadržaji dostupni svima bez obzira na mjesto školovanja ili stanovanja.

Tablica 3. *Odgojno-obrazovni ishodi sedmog razreda u kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik na stranicama 52., 55., 56. i 58. zastupljeni u lutkarskom mediju, odnosno književno-scenskom odgoju i obrazovanju*

7. razred		
Hrvatski jezik i komunikacija	Književnost i stvaralaštvo	Kultura i mediji
<ul style="list-style-type: none"> • govori prema planu i razgovara primjenjujući vještine razgovora u skupini • razlikuje vještine razgovora u skupini: uvjeravanje, raspravljanje • obrazlaže vlastito mišljenje i stajalište o različitim temama u skladu s dobi i vlastitim iskustvom 	<ul style="list-style-type: none"> • vrednuje književni tekst tumačeći utjecaj književnoga teksta na oblikovanje stavova i vrijednosti • tumači književni tekst na temelju čitateljskoga iskustva i usporedbe s drugim tekstovima primjenjujući znanja o književnosti 	<ul style="list-style-type: none"> • posjećuje kulturne događaje u fizičkome i virtualnome okružju

<ul style="list-style-type: none"> • točno naglašava riječi u skladu s naglasnim sustavom hrvatskoga standardnog jezika • povezuje izgovorne cjeline u veće cjeline i rečenice, rečeničnim naglaskom i rečeničnom intonacijom • sluša tekst, izvodi zaključke i tumači značenje teksta 	<ul style="list-style-type: none"> • izražava se stvaralački prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta 	
---	--	--

U sedmom razredu učenici nadograđuju naučene pojmove iz petog i šestog razreda novim znanjima. Učenici čitaju odabrane dramske tekstove i točno naglašavaju riječi u skladu s naglasnim sustavom hrvatskog standardnog jezika. Isto tako, slušaju dramske tekstove, izvode zaključke i tumače značenje tekstova. Učenici vode bilješke koje im mogu poslužiti prilikom dramatizacije teksta i izražavaju se stvaralački prema vlastitome interesu potaknuti različitim iskustvima.

Ne smijemo izostaviti posjete učenika kazalištu, izložbama lutaka te gledanje lutkarskih i kazališnih predstava. Tako će učenici razviti aktivno gledanje predstava, analizirati predstave, uočiti elemente predstave i estetiku lutkarstva. Gledanje predstava može se odvijati u fizičkom i virtualnom okružju pomoću nastavnih sredstva i pomagala (mediji).

Tablica 4. *Odgojno-obrazovni ishodi osmog razreda u kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik na stranicama 59., 60., 62., 63. i 65. zastupljeni u lutkarskom mediju, odnosno književno-scenskom odgoju i obrazovanju*

8. razred		
Hrvatski jezik i komunikacija	Književnost i stvaralaštvo	Kultura i mediji
<ul style="list-style-type: none"> • sluša tekst, prosuđuje značenje teksta i i povezuje ga sa stečenim znanjem i iskustvom • čita tekst, prosuđuje značenje teksta i povezuje ga s prethodnim znanjem i iskustvom 	<ul style="list-style-type: none"> • obrazlaže odnos proživljenoga iskustva i iskustva stečenoga čitanjem književnih tekstova • interpretira književni tekst na temelju vlastitoga čitateljskog iskustva i znanja o književnosti • izražava se stvaralački prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima i doživljajima književnoga teksta 	<ul style="list-style-type: none"> • posjećuje kulturne događaje u fizičkome i virtualnome okružju⁷

U osmom bi se razredu trebali nadopuniti i usavršiti naučeni pojmovi iz svih prethodnih razreda. Učenici čitaju i slušaju dramske tekstove, prosuđuju značenje dramskog teksta i povezuju ga s prethodnim iskustvom i znanjem. Vode rasprave o lutkarskim tekstovima i izražavaju se stvaralački prema vlastitome interesu potaknuti različitim doživljajima. Učenici samostalno pišu male lutkarske predstave u kojima dolazi do izražaja kreativnost, originalnost i stvaralačko mišljenje na temelju usvojenih jezičnih vještina.

Učenici osmog razreda posjećuju kazalište i kazališne predstave primjerene njihovoj dobi. Valja naglasiti da se gledanje predstava odvija u fizičkom i virtualnom okružju. Osim toga,

⁷ Kurikul nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije: https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/HR-OSiGM_kurikulum.pdf (pristupljeno 16. prosinca 2022.)

učenici imaju pristup raznim internetskim sadržajima i kulturnim portalima vezanim za lutkarske predstave.

3.2. Lutkarski mediji u nastavi Hrvatskog jezika

Kultura i mediji postupno osposobljavaju učenika za komunikaciju s tiskom, stripom, televizijom, filmom, radijem i računalom (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 55). Ovo nastavno područje najzastupljeniji je dio nastave Hrvatskog jezika. Vukonić-Žunić i Delaš (2006: 57) objašnjavaju da je istraživanjem utvrđeno da su kultura i mediji na posljednjem mjestu, sa 6 % zastupljenosti. Iz toga se može zaključiti da se sadržaji te cjeline ostvaruju jedan sat mjesečno. S obzirom na vizualno-medijsko vrijeme, to je relativno malo i neprihvatljivo. Uloga učitelja je da bude kreativan i učini pomake u pravilnijem pristupu kulturi i mediju. Navedeno nastavno područje nudi različite sadržaje kojima učenik razvija svoju osobnost, te uči nešto više o književnoj, jezičnoj, čitalačkoj, medijskoj i scenskoj kulturi. „Književno-scenski odgoj i obrazovanje ostvaruje se u nastavi kao oblik slobodnoga, spontanoga izražavanja i stvaranja te stjecanja kazališne i scenske kulture“ (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 57).

Dragutin Rosandić bavi se metodičkim pristupom dramskoj i scenskoj umjetnosti, pa to uključuje i lutkarsku umjetnost. Iz ovoga se može zaključiti da se književno-scenski odgoj i obrazovanje provlači kroz sva nastavna područja. Učenike se uvodi u osnovne teatrološke pojmove, scenski izraz, sastavnice scenskog jezika. Isto tako učenici zapažaju i imenuju vrste scenskih igara te odnose prema drugim umjetnostima (Rosandić, 1986: 577). Učenici se postepeno navikavaju na scensku i dramsku komunikaciju u osnovnoj školi. Time učenici bolje razumiju dramske igre, kazališne predstave te razvijaju sposobnost doživljaja. Najviše se radi na odnosima među likovima i njihovim osobinama, te na samome sadržaju. Učenike treba potaknuti na samostalno čitanje dramskog djela i pripremiti ih na samostalno gledanje dječjih igrokaza (Rosandić, 1986: 579). Važno je uspoređivati filmsku i scensku umjetnost, glazbenu i scensku umjetnost. U osnovnoj školi važan je komunikacijsko-metodički pristup „jer se scenska komunikacija i njezine zakonitosti proučavaju u metodičkoj transpoziciji“ (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 59).

Ostvaruju se mnoge zadaće književno-scenskom kulturom koje su u suodnosu s lutkarskim medijem. Primjerice, uvođenje učenika u samostalno čitanje dramskih tekstova (igrokaza), čitanje književnih djela, gledanje scenskih ostvarenja, dječjih i lutkarskih igrokaza. Zatim

približavanje filmskih, scenskih, likovnih i glazbenih djela. Uvođenje učenika u dramatizaciju, razvijanje književnog i scenskog pristupa, taktilne, vizualne i auditivne osjetljivosti. Upoznavanje književnih djela hrvatske i svjetske književnosti, osposobljavanje za čitanje, pisanje, slušanje i govorenje. Isto tako, ostvarivanje analitičko-interpretacijske razine bavljenja scenskim i dramskim igrokazom, obogaćivanje emocionalnog, spoznajnog i doživljajnog svijeta djeteta. Važnost poticanja i razvijanja opće kulture, ali i čuvanje, poštivanje, razvijanje vlastitog kulturnog i nacionalnog identiteta na djelima hrvatske književnosti, filma i kazališta te na kraju izgrađivanje svjetonazora mladih pomoću filma ili kazališne predstave (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 58).

Učenici se upoznaju s teatrološkim pojmovima u nižim razredima osnovne škole koji stoje u programu Hrvatskog jezika. U prvom razredu učenici usvajaju pojmove: kazalište, pozornica, gledalište, lutkarski igrokaz. U drugom razredu susreću s ovim pojmovima: glumac, gluma, uloga, igrokaz. Učenici prepoznaju i imenuju igrokaz u trećem razredu. Osim toga, povezuju događaje s likovima, mjestom i vremenom radnje te uočavaju obilježja likova, primjerice, izgled i govor. U četvrtom razredu imenuju dijalog, monolog, prepoznaju elemente fabule i kronološki slijed događaja te već samostalno mogu uočiti odnose među likovima. Svi navedeni teatrološki pojmovi se nadograđuju, dopunjavaju i ponavljaju u višim razredima, dakle od petog do osmog razreda osnovne škole. Time bolje usvajaju pojmove, lakše upoznaju jezik scenske umjetnosti.

U gotovo svim nastavnim predmetima možemo primijeniti lutku. Jednostavno je nezaobilazna u stjecanju različitih vrijednosti: socijalnih, kulturnih, tradicijskih, civilizacijskih, moralnih, etičkih i estetskih. Igra s lutkom može postati stvaralački čin i stvara zadovoljstvo kod učenika. Oni uče kroz igru, stječu nova znanja i spoznaje te šire svoja obzorja i moralna stajališta.

Lutka se može koristiti prilikom prikazivanja događaja neke priče i tako djeca razvijaju osjećaj za priču, bolje razumiju sadržaj i njenu strukturu. Lutka stvara pozitivno raspoloženje i aktivira učenike bez obzira na govorne sposobnosti. Lutka može biti odlično motivacijsko sredstvo prilikom gledanja dječjih igrokaza ili interpretacije književnog teksta. Dijete voli voditi razgovor s lutkom i uvijek ju navodi da progovori, a posebno može utjecati na slobodnije izražavanje dojmova. Važno je da učitelj vodi svoje učenike na razne predstave i tako učenici mogu posredstvom lutke dati povratnu informaciju o lutkarskoj predstavi. Korištenjem male i velike lutke u nastavi, ona je didaktičko sredstvo za približavanje gramatičkih pojmova

(imenica, glagol). Lutka može pomoći u usmenom ispitivanju, pogotovo onim učenicima koji imaju problem s tremom i strahom od javnog nastupa i ispitivanja. Iznimno je važna volja i zainteresiranost kod učitelja kako bi lutka poslužila svrsi i poboljšala način rada u nastavi (Pavlinović, Nemeth-Jajić 2010: 83 - 85). U šestom razredu osnovne škole učenici obrađuju glagolske oblike. Prilikom ponavljanja i uvježbavanja sadržaja učenici se mogu poslužiti vježbom Riječ i pokret kao načinom uvježbavanja prepoznavanja glagolskih vremena. Učitelj će razred podijeliti na tri skupine. Svaki član skupine imat će lutku. Lutka će biti dio tijela (ruka, noga, prst). Ruka će predstavljati prezent, noga perfekt, a prst aorist. Učitelj izgovara primjere glagola, a lutke koje predstavljaju određeni glagol počinju se kretati. Ostale lutke su zamrznute slike. Lutka koja pogriješi počinje formirati kontrolnu skupinu i nadzirati rad ostalih lutaka (Fileš, Jelčić, Jurić Stanković, Lugomer, Motik, Pečaver, Rožman, Tuksar, 2008: 122).

4. Izvannastavne aktivnosti u osnovnoj školi

Slobodne aktivnosti službeno su uvedene 1953. godine u škole. Njihov rast ne počinje tada jer davno prije već su postojali snažni temelji (Težak, 1971: 7). U slobodne aktivnosti uključen je i učitelj, te tada dobiva ulogu suorganizatora, suradnika ili usmjerivača. Izvannastavne aktivnosti zapravo su slobodne aktivnosti kojima se učenik bavi izvan redovite nastave. Nadalje, one se razlikuju u načinu rada, organizaciji i sadržajima. Dok se izvannastavne aktivnosti održavaju izvan termina redovite nastave, izvanškolske aktivnosti održavaju se izvan škole.

Škola, koja je prije svega odgojno-obrazovna ustanova, svojim djelovanjem utječe na razvoj učenika. Ona treba preuzeti dio odgovornosti za slobodno vrijeme učenika, slobodno vrijeme treba iskoristiti za produženo odgojno djelovanje. Provedba i organizacija izvannastavnih aktivnosti u školi najpoznatiji je način pripreme djece za aktivno provođenje slobodnog vremena. „Time se učenicima pruža mogućnost da, vođeni individualnim interesima i slobodnim odabirom, različitim aktivnostima razviju osobne potencijale“ (Valjan Vukić, 2006: 34). Potrebno je uključiti djecu u izvannastavne i izvanškolske aktivnosti jer tako ispunjavaju svoje slobodno vrijeme, zadovoljavaju svoje interese, razvijaju vještine i proširuju znanje.

Učenici razvijaju socijalne kompetencije i učvršćuju osjećaj zajedništva sudjelovanjem u izvannastavnim aktivnostima. Rad se odvija u različitim skupinama, stoga učenici upoznaju druge učenike s kojima ne idu u razred. Učenici biraju onu aktivnost koja im je bliska, koja se čini najviše interesantna ili koju žele više proučiti. Biranjem odgovarajuće izvannastavne aktivnosti, učenici će se osposobiti za određene načine rada, zadovoljit će svoju potrebu da na kreativan i maštovit način ispune svoje slobodno vrijeme. Smatra se da je bolje za učenike uključiti ih u slobodne aktivnosti jer će tako što kvalitetnije provesti slobodno vrijeme. Izvannastavne aktivnosti su se pokazale kao odličan oblik aktivnosti, učenici ostvaruju interese, želje, te njihovi hobiji postaju raznovrsni.

4.1. Ciljevi i zadaci izvannastavnih aktivnosti

Zadatak je izvannastavnih aktivnosti da se u sklopu škole organizira sudjelovanje učenika u radu gdje će učenici moći povezati teoriju i praksu, proširiti i produbiti stečeno znanje, navike i vještine rada. Učenici će upoznati sposobnosti i osobine drugih učenika, naučiti kako biti složni, naviknuti se na kolektivni život i rad na načelima usklađivanja društvenih interesa. „Postepeno se uvode u sistem društvenog upravljanja; da se na temelju otkrivanja posebnih učeničkih sklonosti i interesa razvijaju njihove stvaralačke snage i time omogućava uspješnija školska i profesionalna orijentacija“ (Težak, 1971: 11).

Treba reći da je prvenstveno zadatak svih izvannastavnih aktivnosti odgojiti učenike i stvoriti buduću književnu, kazališnu, filmsku, novinarsku, radio-televizijsku publiku koja će jednog dana u privatnom životu posegnuti za zanimljivom knjigom, novinama, znanstvenim časopisima, radijom, televizijom, filmom i kazalištem. Mogli bismo vrednovati slobodne aktivnosti u kojoj mjeri razvijaju smisao za rad i organizaciju rada kod učenika, pobuđuju sklonost za određenu aktivnost kod učenika, uvode djecu i mlade u društveno upravljanje, omogućuju učeniku da svoje slobodno vrijeme posveti kreativnom i produktivnom radu, ostvaruju opće odgojno-obrazovne ciljeve škole, pospješuju razvoj sposobnosti kod učenika filmskih i ostalih srodnih družina (Težak, 1971: 12).

Slobodne aktivnosti su prije svega prilagođene potrebama i interesima učenika, a cilj je proširiti učenikovo znanje, poticati interes, želje, omogućiti individualni razvoj svakog učenika. Izvannastavne aktivnosti trebaju biti podrška darovitim učenicima, ali i onim učenicima koji nisu daroviti, a pokazuju interes za određena područja. Važno je osposobiti učenika za društveni život, potaknuti ga na razmišljanje, kreativnost, unaprijediti socijalne kompetencije i razviti stavove.

Često se u razredu, pa i u družinama javlja isticanje najboljih učenika te osjećaj natjecateljstva među ostalim učenicima. Takvo razmišljanje i ponašanje nije prihvatljivo jer se učenike ne smije dijeliti na bolje i lošije. Ako je dijete loš đak, nikako mu se ne smije uskratiti sudjelovanje u slobodnim aktivnostima. Bez obzira na sposobnosti učenika, cilj slobodnih aktivnosti je uključiti što veći broj djece i omogućiti im da što kvalitetnije provode slobodno vrijeme.

4.2. Područja izvannastavnih aktivnosti u školi

Težak (1971: 12-14) izvannastavne aktivnosti svrstava u nekoliko područja.

Prvo navodi literarnu sekciju gdje članovi proširuju i produbljuju svoje literarno obrazovanje. Učenici čitaju knjige i razne časopise, vode diskusije o njima. Pišu vlastite literarne radove koje kasnije čitaju i komentiraju. Proučavaju povijest književnosti, stilistiku, teoriju književnosti i pismenosti. Čitaju pozitivne i negativne kritike o drugim djelima, dopisuju se i razgovaraju s književnicima. Oblici rada ove družine su književne večeri, književni susreti, radni sastanci, literarni izleti itd.

Zatim spominje filološku sekciju čiji je cilj razvijanje interesa za probleme suvremenoga književnog jezika. Članovi ove izvannastavne aktivnosti proučavaju jezik starijih i novijih pisaca, čitaju stručne članke, lektoriraju i korigiraju školske oglase, plakate ili listove. Osim toga, valja naglasiti da proučavaju i mjesna narječja, lingvistička i jezična pitanja.

Slijedi novinarska sekcija koja razvija spretnost i snalažljivost u razgovoru i pisanom izražavanju učenika. Ova družina slična je literarnoj jer prevladava pisanje, ali u ovom slučaju pišu se novinarski sastavci. Postoje razlike između novinarske i literarne sekcije. Osnovni sadržaj rada novinarske družine je proučavanje povijesti i teorije novinarstva, pisanje novinarskih radova, redovito praćenje novina koje su aktualne danas, uređivanje novina. Članovi ove družine često vježbaju za novinarske nastupe, primjerice, intervju, a oblici rada su radni sastanci i novinarski domjenci.

Ako učenik odabere recitatorsku sekciju, osnovni zadatak bit će usavršavanje izražajnog recitiranja i čitanja. Zbog toga će članovi recitatorske družine vježbati izražajno čitanje, govorenje i recitiranje. Provođit će vrijeme proučavajući književne umjetnine, teorije o recitiranju i čitanju. Isto tako, naučit će nešto više o retorici te će slušati dobro čitanje i recitiranje na radiju, televiziji ili kazalištu. Karakteristični oblici rada su radni sastanci, književne večeri i recital.

Sljedeća sekcija koju Težak navodi je dramska sekcija. Ona razvija smisao za dramski izraz. U ovoj aktivnosti traži se od učenika da proučavaju i čitaju dramske tekstove, gledaju dramske predstave. Očekuje se da učenici zajedno s učiteljem razgledavaju kazališta, proučavaju povijest kazališta i dramske umjetnosti. Učenici će moći prepoznati dramske vrste, vježbati dramske igrokaze, pisati kritike na određenu kazališnu predstavu. Oblici rada ove aktivnosti su radni sastanci, dramske priredbe, recitali i kazališni domjenci.

Filmska sekcija razvija interes za film kod učenika. Stoga se ova izvannastavna aktivnost fokusira na gledanje filmova, učenje o svim žanrovima, proučavanje filmske kulture pisanje filmskih kritika i usmeno iznošenje vlastitog mišljenja o nekom filmu. Članovi će proučavati povijest i teoriju filma, upoznati kino-tehnike, pokušati napisati scenariji i snimiti film. Oblici rada karakteristični za ovu družinu su radni sastanci, filmska tribina i filmska priredba koja se održava u prijepodnevnim satima.

Knjižničarska družina razvija zainteresiranost za knjigu. Prostor za ovu aktivnost najčešće je knjižnica ili čitaonica gdje se učenici mogu upoznati s knjigom u najvećoj mogućoj mjeri. Učenici proučavaju bibliotekarstvo, povijest pisma i knjige, uređuju knjižnicu i čitaonicu, vode kartoteke, pomažu kod izdavanja knjiga. Ono što može biti zanimljivo učenicima u knjižničarskoj družini je upoznavanje pisaca i djela, posjećivanje drugih knjižnica i razgledavanje većih knjižnica, praćenje novih knjiga i dežuranje u čitaonici. Oblici rada ove družine su radni sastanci, sajmovi i izložbe knjiga, primjerice, Interliber, Pulski festival knjiga i autora.

Radio-televizijska družina omogućuje učenicima da iskažu svoje raznovrsne sposobnosti i interes za novinarstvo, literaturu, glazbu, glumu, film i scenografiju. Stoga osnovni sadržaji ove aktivnosti su čitanje, recitiranje, govorenje, glumljenje pred mikrofonom, sviranje i pjevanje. Učenici će proučavati retoriku, dikciju, glumu, radijske i televizijske emisije. Uz sve to naučit će o osnovnim principima televizije i radija, osnovne tehnike, vrste emisija te povijest radija i televizije. Isto tako će moći pisati za radio i televiziju, dati kritičko mišljenje o određenoj emisiji koju su pogledali, te posjetiti mjesta nekih radiostanica. Karakteristični oblici rada su radni sastanci i učenici će moći organizirati program školske radiostanice.

5. Lutkarska družina u osnovnoj školi

Lutkarska družina može se uklopiti kao izvannastavna aktivnost u osnovnoj školi jer lutka služi kao poticaj za razvoj interesa za razne umjetnosti, ali i kreativnih sposobnosti učenika (Glibo, 2000). Poželjno je da ova aktivnost nema više od petnaest članova jer je važno da svaki učenik dođe do izražaja prema vlastitim mogućnostima. Od učenika se traži da slobodno stvaraju lutkarsku improvizaciju. Postupno će se upoznati s lutkarskim medijem, vrstama scenskih lutaka i animacijom. Lutkarska družina omogućuje učenicima da iskažu svoju kreativnu snagu kako bi mogli stvoriti nešto novo, primjerice, izraditi novu lutku. Sama primjenjivost lutke je svestrana, stoga ova izvannastavna aktivnost zahtijeva stvaralački rad s učenicima. „Zanimljivost je u različitosti rada lutkarske družine u odnosu prema redovitoj nastavi“ (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 11).

Nakon upoznavanja s lutkarskim medijem učenici se upoznaju s tekstom igrokaza koji će izvesti u učionici ili na školskoj priredbi. Tekst je vrlo bitan dio nastajanja lutkarske predstave. Poželjno je da tekst bude zanimljiv i blizak učenicima, mora se zajednički pročitati i analizirati. Učenici smiju iznositi svoje prijedloge i ideje, a učitelj u razgovoru s njima može te ideje razraditi, prihvatiti ili odbiti. Učenici zajedno s učiteljem kasnije biraju uloge i interpretativno čitaju tekst kako bi učitelju bilo lakše odrediti kojem učeniku najbolje odgovara neka uloga. Pravilnim pristupom i lutkarskim radom ostvaruju se različiti ciljevi. Primjerice, bogaćenje rječnika, razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja, sposobnosti komuniciranja, razvijanje moralnih i socijalnih vrijednosti, spoznaja samog sebe, usvajanje novih vještina i kreativno razvijanje učenika. Također, učenici otkrivaju svoje mogućnosti. To mogu biti sposobnost animacija lutke, likovnost, smisao za scenski pokret, javni nastup, književno-stvaralačke sposobnosti. Uzimanjem lutke u ruke dolazi do psihičke i fizičke sinteze učenika i lutke gdje učenik počinje pronalaziti najbolje rješenje pokreta prema karakteru lika (Glibo, 2000).

5.1. Učitelj kao voditelj lutkarske družine

Učitelji su pokretači i organizatori izvannastavnih aktivnosti, te je to zakonska i profesionalna sastavnica njihova posla. Osim što provode izvannastavne aktivnosti, oni su koordinatori, suradnici i partneri učenicima. Njihov je zadatak da potiču učenike kako bi stekli nova znanja i vještine, ali se isto tako očekuje od učitelja da bude kreativan u osmišljavanju

organizacije slobodnih aktivnosti. Coffou (2004: 30) navodi da je učitelj zapravo kreator koji ima mnogo materijala i mnogo spoznaja o vještinama i sposobnostima svojih učenika. Učitelj je taj koji treba stvoriti optimalne uvjete kako bi zadovoljio učenikove interese. Potrebna su različita stručna znanja i metodičke pripreme, ali uz to učitelj treba pokazati volju za provođenjem izvannastavnih aktivnosti. Od učitelja se očekuje da definira ciljeve, oblike i metode rada, odabere koja pomagala i sredstva bi bila korisna za rad. Za učitelja to nije lagan posao jer treba voditi računa o svim aspektima kao što to čini u redovnoj nastavi. Izuzetno je važna uloga učitelja kod razvijanja učenikovih interesa. Svaki učenik ima vlastite interese i to jednostavno može pokazati u svom slobodnom vremenu. Učitelj je taj koji će pokušati zadovoljiti te interese, ali treba pametno planirati oblik rada i raznovrsne sadržaje koje će ponuditi učenicima, planirati metode rada, način kako će vrednovati i kontrolirati učenike, tražiti načine kako bi učenici bili aktivni sudionici. Djeca su aktivni sudionici samo kada ih određeno područje zanima, stoga je zadatak učitelja da izvannastavne aktivnosti postanu što zanimljivije učenicima. Treba uvažiti učenikove potrebe i interese te ponuditi sadržaje koji će pomoći razviti određene vještine i sposobnosti učenika. Valja istaknuti da su djeca vrlo znatiželjna i uvijek imaju volju za otkrivanjem novih vještina i znanja koja će im pomoći u privatnom životu.

Za učitelja, voditelja lutkarske družine, važno je vjerovati u moć lutke i što sve ona može predstavljati lutkarskoj družini. On mora znati koristiti lutku, poznavati i razumjeti značenje lutke, ali isto tako znati koristiti njezin metaforički potencijal u svakom trenutku. Učitelj lutkar ima bogato znanje koje treba prenijeti na članove lutkarske družine, a različitim lutkarskim i dramskim aktivnostima može otkriti posebne talente svakog djeteta. Može se dogoditi da učitelj bude u „drugom planu“ u družini jer ga tako lutka prisiljava. Prije rada s lutkama potrebno je razgovarati s učiteljem (učenicima) o osnovnim temama u lutkarstvu, a volja i vjera jako su važni kako bi se ostvario cilj: izvedba lutkarske predstave. Voditelj lutkarske družine treba prihvatiti sve članove, „a lutka može pomoći da se izgradi most do svačijeg srca“ (Majaron, 2004: 84-85).

„Neosporna je odgojiteljska dimenzija koju lutkar ima u svojoj stvaralačkoj i društvenoj funkciji. Ta je njegova funkcija još naglašenija ako je animator učitelj, jer je upravo on uzor učenicima i poticaj njihovom stvaralaštvu“ (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 40).

Tri su važna čimbenika koja treba poštivati pri odlučivanju koju će vrstu slobodnih aktivnosti voditi učitelj Hrvatskog jezika: sklonost i sposobnost učitelja, interes učenika i

mogućnost škole. Sklonost i sposobnost učitelja mora biti najodlučniji kriterij. Neće postići uspjeh s učenicima ako prihvati onu slobodnu aktivnost koja ga ne oduševljava. Time dolazi do negativnog raspoloženja kod učitelja te svojom hladnoćom može postati odbojan učenicima koji su s veseljem odabrali tu aktivnost (Težak, 1971: 15). Velika je vjerojatnost da će na samom početku rada izbiti učiteljeva osobnost, njegovo iskustvo i znanje koje će često nametati učenicima tijekom izvođenja i organiziranja aktivnosti, ali s vremenom će se smanjiti njegovo upletanje u rad učenika jer će učenici naučiti sistem rada. Time će biti lakše i bolje učitelju. U početku učitelj ima ulogu pokretača izvannastavnih aktivnosti, a kasnije dobiva ulogu „savjetodavnog voditelja, pedagoškog rukovodilaca, aktivnog pokrovitelja, koji bdije, potiče, savjetuje, usmjerava, hrabri, ponešto i inicira, ali se ne nameće kao nepovredivi vođa“ (Težak, 1971: 21).

5.2. Organiziranje lutkarske družine u osnovnoj školi

Lutkarska družina razvija smisao za dramski i lutkarski izraz. Otuda proizlazi da će se u ovoj aktivnosti čitati i proučavati tekstovi koji su primjereni lutkarstvu. Osim toga, učenici će moći razgledati kazališta, gledati lutkarske predstave, pisati kritike na lutkarske izvedbe, proučavati povijest kazališta i lutkarstva, uvježbavati lutkarski igrokaz, upoznati se s lutkom i vrstama lutaka. Učitelju je potrebno omogućiti vođenje ove izvannastavne aktivnosti ako mu je najdraža i ako za nju ima najviše sposobnosti. Uvijek treba prepustiti učenicima da sami odaberu u kojoj slobodnoj aktivnosti žele sudjelovati. Njihova odluka za aktivnost mora biti slobodna, bez nagovaranja ili prisiljavanja. Neka se odluče za onu aktivnost koja im je najbliža s obzirom na njihove sposobnosti i sklonosti. Da bi se učenici opredijelili za lutkarsku družinu, valja ih prethodno upoznati s radom ove sekcije. Učitelj treba predstaviti oblik i sadržaj rada, svrhu lutkarske družine kako bi se učenici mogli lakše odlučiti. Postoje učitelji koji su spremni prikazati svoju aktivnost u što šarenijim i privlačnijim bojama, samo da bi oduševili učenike. Spomenuli bi zanimljive izlete, priredbe, susrete, posjete. Takvo pretjerivanje nije potrebno ni poželjno. Ako su izvannastavne aktivnosti već dosta dugo prisutne u nekoj školi i ako učenici već znaju za njih te njihovu svrhu, onda učenicima nije potrebno suviše objašnjavati smisao pojedine sekcije. Izvannastavna aktivnost može biti na dobrom glasu u školi i izvan nje ako je rad unutar neke sekcije uspješniji i atraktivniji (Težak, 1971: 18-19). Broj članova ovisi o zadacima i karakteru neke sekcije, a za lutkarsku sekciju poželjno je imati manji broj, najviše

trinaest do petnaest članova. Preferira se manji broj članova jer svako povećanje broja može otežati rad te može doći do neuspjeha (Težak, 1971: 21).

Na početku rada lutkarske družine izvode se igre upoznavanja koje mogu pomoći učenicima da zapamte imena drugih učenika u grupi i saznaju neke zanimljivosti o njima. Igra upoznavanja služi uvježbavanju pamćenja, jasno pokazuje tko pamti i sluša dok drugi govore, koga je strah da će pogriješiti itd. Jedna od čestih igara upoznavanja je igra Pletimo mrežu. U igri se koristi klupko vune koje se dobacuje igračima u krugu na način da se početak niti zadrži u ruci, a ostatak se baca drugom igraču. Na taj način nitima su povezani svi igrači koji sudjeluju u igri. Dobacivanjem klupka svaki igrač izgovara svoje ime, uz ime može izgovoriti najdražu boju, naziv najdraže knjige i slično. Što će igrač uz ime izgovoriti, ovisi o dobi igrača. Ova igra simbol je uzajamne povezanosti, prijateljstva (Lekić, Migliaccio-Čučak, Radetić-Ivetić, Stanić, Turkulin-Horvat, Vilić-Kolobarić, 2007: 19).

Svaka lutkarska igra ima svoj lutkarski cilj poput razvijanja mašte, koncentracije ili upamćivanja. Voditelj može u jako kratkom vremenu saznati nešto o pojedinim učenicima ako ih pažljivo promatra. Može doznati je li dijete sramežljivo, introvertno ili ekstrovertno, brzo, spretno. Također može saznati ima li pojedini učenik nekih problema i koji su to problemi. Lutkarsko-dramsko pedagoški rad pomaže djeci u napredovanju svojih mogućnosti, te im lutkarska družina može postati sigurno mjesto u kojemu će izreći svoje probleme, želje ili tajne. Djeca mogu i odigrati svoje probleme pomoću lutke i dobiti podršku učitelja i ostale djece (Škuflić-Horvat, 2022: 100).

Učitelj lutkar ne smije dopustiti da djeca vode družinu, s razlogom postoji voditelj izvannastavnih aktivnosti. Zadatak učitelja je naučiti učenike da se radi o ozbiljnom poslu i od učenika se očekuje da budu zainteresirani, ali i zadovoljni družinom. Treba vremena da bi se naučila neka vještina. Učitelj lutkar mora paziti i na svoje pogreške. Ako učitelj uzme tekst, počne vježbati čitanje i učenje teksta napamet čim dobije grupu, takav način rada je pogrešan i takve predstave osuđene su na neuspjeh (Coffou, 2004: 13).

Tijekom organiziranja lutkarske družine treba voditi računa o pravilima ponašanja. Učenici moraju slušati druge i ne smiju govoriti istodobno. Moraju naučiti biti dobra publika. Svi zajedno sudjelovati u radu. Uspjesi jednog učenika uspjesi su svih ostalih kao i neuspjesi. Učenici ne smiju govoriti vulgarne izraze. Nažalost, u rječniku pojedine djece možemo naići na vulgarne izraze i vrlo često izbijaju tijekom improvizacije. Učenici se ne smiju rugati drugima jer svatko može učiniti bolje i unaprijediti se.

5.3. Plan rada lutkarske družine i organizacija

Na samome početku godine vrijedno je dogovoriti pravila zajedno s družinom. Važno je znati da svatko radi u skladu sa svojim sposobnostima, a riječi „neću“ ili „ne znam“ nisu potrebne. Svi učenici moraju sudjelovati u radu i poštivati jedne druge. Isto tako poštivanje tijeka lutkarskog rada i stvaranja vrlo je bitno. Učenici uvijek mogu pitati ako im nešto nije jasno i ne moraju raditi zadatak ako imaju opravdani razlog. „U procesu dramskoga rada i stvaranja nema greške. Greška nije greška, već put do postignuća“ (Škuflić-Horvat, 2022: 102).

Treba odrediti stalno vrijeme za redovite radne sastanke, a da se ne mijenja tijekom polugodišta ili cijele školske godine. Lako se odredi dan i sat sastanka koji se ne mora mijenjati godinama i učenicima će to postati tradicija. Poštovat će vrijeme i učenici i sastavljači školske satnice. Korisno je utvrditi stalno i točno vrijeme sastanka, ali vrijedno je i odrediti stalnu prostoriju za sastanke. Najjednostavnije bi bilo ako družina ima svoju vlastitu prostoriju ili dijeli prostoriju s drugom družinom. Poželjno je odrediti jednu učionicu kao redovito mjesto za sastajanje članova u kojoj družina može imati svoj ormar za materijale koji su potrebni za izrađivanje lutaka i lutkarske predstave (Težak, 1971: 26-27).

Plan rada lutkarske družine mijenjat će se prema potrebama. Uvijek se može izraditi što precizniji i širi plan, ali nije dobro tako raditi jer teško će se moći realizirati. Plan ne valja pretrpati detaljima i različitim idejama ako je učitelj svjestan da ih neće moći ostvariti. „Plan mora biti ostvarljiv, mada je jasno da će njegova realizacija neminovno doživjeti stanovite modifikacije“ (Težak, 1971: 32). Učitelj ima posebnu mapu koja služi da se kronološki odlože razni pisani dokumenti. Primjerice, plakati, pozivnice, programi, pohvalnice, diplome, razni časopisi i fotografije. Dobro je napraviti malu fototeku ako se snimi više fotografija o družini. Naravno, fototeku će zamijeniti album ako je manji broj fotografija. Sva foto-dokumentacija i zvučni materijali ne smiju biti zanemareni, prepušteni propadanju i zaboravljeni. To su vrijedne stvari koje mogu postati dio lijepih uspomena ili mogu poslužiti u radu s novim članovima (Težak, 1971: 35).

Na samom početku družina unaprijed zna repertoar većine kazališta i tako će ga moći proučiti i izraditi godišnji plan rada. Međutim, ako kazališta nisu u istom gradu, uvijek se može organizirati posjet kazalištu autobusom ili vlakom. Ta mogućnost neće bit česta, ali valja iskoristiti ako se nađe prilika za takvo što (Težak, 1971: 177).

Rad s grupom može se podijeliti u dva razdoblja: pripremno razdoblje i razdoblje stvaranja predstave. Prvo je razdoblje duže i važnije jer je ono temelj za dobro odigranu lutkarsku predstavu. Vježbanje, igranje i razgovori mogu trajati i nekoliko mjeseci. Potrebno je vrijeme da članovi usvoje prostor scene i slobodno kretanje po sceni. Također, djeca usvajaju animaciju lutke, uče upotrebljavati glas kao glumačko sredstvo te postepeno upoznaju sebe. U procesu stvaranja lutkarske predstave stječu sigurnost, uživljavaju se i kreiraju zadane likove (Coffou, 2004: 13).

Dijete treba poticati na akciju jer neki učitelji nisu svjesni koliko ideja dječje mašte i zapleti postaju dragocjen materijal za stvaranje priča. Improvizacije su uvijek zanimljive jer su učinjene brzo na licu mjesta, bez prethodne pripreme. One ne izazivaju tremu kod učenika te se tada ne traži od njih da pamte tekst. Lutkarska predstava proizlazi iz satova igre i kreacije, stoga sat uvijek mora biti planiran okvirno. „Improvizacijom likova djeca uče biti u „tuđoj koži“ (razvoj tolerancije, razumijevanja i poštovanja), uče izražavanje vlastitih dubokih osjećaja i potiču maštu“ (Coffou, 2004: 14).

5.4. Lutkarske i dramske igre

Učitelj i učenik koriste lutku. Učenik izvodi predstavu igrajući se lutkom te tako simbolički rješava svoje probleme. Učenik može igrom prenijeti poruku ili ideju i time dolazi do komunikacije učitelja i učenika pomoću lutke. Komunikacijom razmjenjuju mišljenja, a to učitelju omogućava velik broj mogućnosti u prenošenju iskustva i znanja. Dijete će prije prihvatiti sugestiju i mišljenje lutke nego li odrasle osobe. Lutka je autoritet po djetetovu izboru.

„Igra nema izravnih pragmatičnih učinaka, no pomaže djetetu u fizičkome, spoznajnome, emocionalnome i socijalnome razvoju. Igram djeca usvajaju oblike ponašanja koji se u određenoj socio-kulturnoj zajednici smatraju poželjnima“ (Škuflić-Horvat, 2022: 8). Dijete se mora igrati jer to potiče socijalnu povezanost. Također poboljšava komunikaciju, govorenje i slušanje. Razvija kognitivne, socijalne, emotivne, motoričke, jezične i komunikacijske sposobnosti, ali isto tako dijete spoznaje sebe i svijet oko sebe. Dijete tijekom igre zamišlja, stvara i izmišlja svoj zamišljeni svijet, verbalno i neverbalno komuniciraju.

U osnovnoj školi postoje igre sa scenskim lutkama, kao što su dramatizacija umjetničkog teksta ili vježbe usmenog izražavanja, a koje mogu biti sastavni dio nastavnog programa

Hrvatskog jezika. Također se mogu uklopiti u jedan od oblika izvannastavnih aktivnosti, npr. u radu lutkarske družine. Igre sa scenskim lutkama imaju sve elemente dječje igre, te se mogu koristiti za razvoj mašte i kreativnosti učenika. Djeca se „oslobađaju sputanosti, ponekad sramežljivosti, postaju otvorenija, a to je jedan od preduvjeta za preuzimanje dramskih lutkarskih uloga“ (Glibo, 2000: 91).

Zvezdana Ladika (1970: 79) kao jednu od dramskih igara navodi pantomimsku igru koja pripada ciklusu igara Pogađanja. Djeca se razdijele u dvije grupe, jedna grupa izvodi neki sadržaj, a druga pogađa. Pogađati mogu naslove dječjih knjiga, filmova, jedne riječi. Kreativan voditelj lutkarske družine može u nastavku igre predložiti učenicima da pomoću zadane riječi izvedu malu lutkarsku igru pomoću lutaka predmeta.

Postoje niz scenskih igara i improvizacija gdje može doći do spontanosti i uočavanja zamišljenog monologa i dijaloga u skupini. Takve su igre nužan preduvjet za ozbiljan rad i uvježbavanje dramskog djela. Primjerice, ortoepske igre, pantomimske igre, „različite konvencionalne dječje igre sa stanovitom dramatikom u sadržaju“ (Težak, 1971: 198).

Igre koje su dobre za vježbanje i bogaćenje rječnika su igre riječima. Učenici se izražavaju u monološkom i dijaloškom obliku. Pokušavaju imitirati nečiji govor, odnosno reproducirati glas koji su čuli od učitelja, roditelja i suučenika. Time se mijenja intonacija glasa, naglasak, intenzitet, visina glasa, pauza. Učenici samostalno rade na govornim vrednotama svog jezika te govor dovode u sklad s osjećajima i mislima.

Verica Coffou u svojoj knjizi *Lutka u školi* nabraja igre kojima se može poslužiti učitelj u lutkarskoj družini. To su prije svega igre opuštanja, a tu pripadaju igre pod nazivom *Pozitivan odnos prema grupi*, *Povjerenje u suigrača*, *Radost igre*, *Oponašamo lutku na koncu*, *Ogledace*. Nadalje, spominje igre koncentracije kao što su *Zum – škrip*, *Igra zvukovima*, *Pantomima*. Zatim navodi igru svladavanje prostora, primjerice *Kretanje*, *U tramvaju*. Isto tako spominje igre riječima, rečenicama – govorom: *Ozvučena priča* i *Igre rečenicama*. Također su navedene igre pantomime i mimike, a to su *Pantomima na zadanu temu*, *Usmjerena pantomima*, *Pantomima improvizacija*. Nakon toga nabraja igre mašte: *Ambasadori*, *Dirigirane igre – poticaj za maštu*, te na kraju navodi igre ritmom i glazbom (Coffou, 2004: 15-22).

5.5. Upoznavanje s lutkarskim igrokazom

Nakon što je učitelj osnovao lutkarsku družinu, postavio pravila ponašanja i izradio plan rada, vrijeme je da članove upozna s lutkarskim igrokazom. Lutkarski igrokazi su igre sa scenskim lutkama u kojima djeca postaju glumci lutkari, scenografi i redatelji, te stvaraju svoje male drame. Ova vrsta igrokaza je najbrojnija, najplemenitija i najmaštovitija vrsta dječje dramske književnosti. Dijete se treba osjećati samostalno i slobodno tijekom pripreme i izvedbe lutkarskog igrokaza. Što je dijete opuštenije, to će se bolje uživjeti u druge uloge i odrediti svoj odnos prema okolini u kojoj živi.

U procesu upoznavanja s lutkarskim igrokazom učenici stječu neke osnovne pojmove o glumi, scenskoj umjetnosti i govornim vrednotama. Učenike se polako uvodi u lutkarski tekst, čemu služi, kako odabrati odgovarajući tekst za lutkarsku predstavu te kako doći do dramatizacije lutkarskog teksta. U nastavku rada bit će objašnjeni lutkarski tekstovi i dramatizacija lutkarskih tekstova.

5.5.1. Lutkarski tekstovi

Za nastajanje lutkarske izvedbe potreban je tekst i družina se mora odlučiti koji bi lutkarski tekst bio najbolji i najpogodniji. Za lutkarsku predstavu ili scensku igru najbolji je onaj tekst koji u sebi sadržava određeni sukob. Svi članovi trebaju sudjelovati u traženju pogodnih igrokaza, jednočinki, jednostavnih i lakših djela hrvatske i svjetske književnosti. Prednost neka imaju kraća književna djela. Rad na velikim književnim djelima bolje funkcionira s članovima koji su stekli rutinu i postali dobri glumci. Dječja je literatura puna prekrasnih tekstova kojima treba dati dramski oblik. Takvi tekstovi mogu se i likovno-scenski osmisliti. Dramske priredbe mogu biti sastavljene od niza dijaloga, monologa, kraćih činova ili dramskih prizora. Najbolje je odabrati ona djela koja ne nadilaze kreativne sposobnosti djece. Osim primjera scenskih i lutkarskih igara nastalih na predlošcima priča i pjesama Visinko kao predložak preporučuje neku prikladnu poslovicu. Ukoliko učitelj, voditelj lutkarske družine, i učenici, članovi družine, odaberu poslovicu koju će dramatizirati, tada nakon zajedničkog čitanja poslovice počinju razgovarati i raspravljati o njoj (Visinko, 2018: 197). Slijedi osmišljavanje kraće lutkarske igre, određivanje likova, osmišljavanje dijaloga, pisanje didaskalija. Mladim lutkarima obično veliko zadovoljstvo stvara promišljanje o izboru lutaka, o scenografiji i kostimima, odabiru glazbe (Visinko, 2018: 202). Valja naglasiti da družina mora voditi računa o publici, dakle

trebaju izbjegavati dosadna djela koja se ne sviđaju, „ali pri bilo kakvom očijukanju s efektnošću predstave treba biti umjeren“ (Težak, 1971: 199).

S mlađim grupama osmišljava se nekoliko malih lutkarskih igrokaza povezanih istom temom i oni se mogu predstaviti kao kolaž lutkarskih igrokaza koji se povezuju glazbom. Govor je vrlo bitan dio lutkarske igre. Učenici uče govorne vrednote, ali ne valja ih često zaustavljati tijekom igre kako bi učitelj ispravio govorni izraz jer bi se izgubila spontanost igre.

Rad na govoru sljedeći je razlog za izbor teksta. Bitno je govoriti standardnim hrvatskim jezikom i dramski tekstovi moraju se vježbati čitati naglas. Kako je ranije spomenuto, uvijek se počinje s jednostavnijim igrokazima kada se radi na tekstualnom predlošku. Učitelj tada dobiva ulogu redatelja. Što je družina starija i iskusnija, osmišljavanje predstave je zanimljivije, uzbudljivije i učitelju ne stvara veliki problem (Škuflić-Horvat, 2022: 93). Kada govorimo o postavljanju teksta na scenu s profesionalcima, tada redatelj odabire tekst, bira glumce koji odgovaraju određenoj ulozi i smišlja cijeli koncept lutkarske predstave. U lutkarskoj družini učitelj prvo polazi od svoje grupe i prema njoj odabire odgovarajući tekst. Isto tako, važno je znati da neće svi članovi skupine dobiti glavnu ulogu u predstavi jer je to nemoguće, pogotovo kada je petnaestak djece u skupini. Teško je pronaći tekst koji će se svidjeti svakom djetetu. Tekst mora biti vrijedan postavljanja, motivirati djecu za rad, imati dovoljan broj uloga i ne smije zahtijevati složenu kostimografiju ili scenografiju (Škuflić-Horvat, 2022: 120).

Glibo navodi da lutkarski komad trebamo proučiti ponajprije društveno-idejno, morfološki i psihološki. Svaku vrstu posebno objašnjava i čime se bavi. Važnost društveno-idejne analize je u tome ocrta li odabrani komad života istinito, kolika mu je didaktičnost i kakav je njegov društveni odgojni efekt. Glibo objašnjava da pod istinitim oslikavanjem života misli na zahvaćanje društvenih života i životnih pojava u formi koja odgovara žanru lutkarskog komada. Zatim govori o morfološkoj analizi koja se bavi umjetničkim oznakama komada i njegovom lutkovnošću. Isto tako, to se odnosi na jezik, stil, strukturu i žanr. Također naglašava da je takva analiza vrlo važna ako je lutkarskom komadu bio predložak lirska pjesma. Zadnja analiza koju objašnjava je psihološka, a bavi se likovima koji su zastupljeni u lutkarskom komadu. Bavi se njihovim odnosima i logikom njihovih postupaka (Glibo, 2000: 62).

Bez obzira što članovi družine traže tekstove, kreativan učitelj može i sam napisati lutkarski tekst. On tekstu daje dramsku formu i lutkarski okvir. Coffou navodi neke književnike koji su bili ugodno iznenađeni kada su vidjeli da je njihovo djelo lutkarski obrađeno, primjerice Sunčanu Škrinjarić (Coffou, 2004: 30).

Učenicima od petog do osmog razreda bitna je pripadnost u grupi. Djeca tada, od jedanaest do četrnaest godina, polako ulaze u pubertet i žele se osjećati prihvaćeno. Također se javlja osjećaj nesigurnosti u vlastite vrijednosti i pitanje identiteta, pojavljuju se prve pobune, prva zaljublivanja, propitivanje obiteljskih i prijateljskih odnosa. Osjećaji su jaki i bitan je fizički izgled, a sve to može pomoći učitelju koje teme bi zanimale družinu. Tekst ih se mora ticati i mora ih zainteresirati (Škuflić-Horvat, 2022: 130).

5.5.2. Dramatizacija lutkarskih tekstova

Dramatizacija se može definirati i kao prilagodba teksta za predstavu, a osoba koja je zaposlenik kazališta jest dramaturg. Vukonić-Žunić i Delaš govore o lutkarskom kazalištu koje je najzastupljenije među dječjom publikom, a za dječju publiku dramatizacija mora biti jasna. Uvijek treba obratiti pozornost na izražajnost glavne misli djela koja se razvija tijekom predstave i djetetu mora biti bliska. Tijekom predstave važno je pravilno izmjenjivanje smirenja, napetosti, očekivanog i neočekivanog. Valja obratiti pozornost na monologe i dijaloge koji trebaju imati odgovarajuću duljinu i ritam. Autorice ističu važnost ljepote govora i jezika likova, „koji se prepoznaju i načinom govorenja“ (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 41). Bez obzira što treba paziti na jezik i govor, u lutkarskoj predstavi malo se govori, a kazuje mnogo. Riječima se izriče ono najbitnije kako bi dijelovi predstave, primjerice tema i radnja, bili razumljivi i jasni. Osnovna razlika između lutkarske i dramske predstave je sljedeća: u dramskoj je predstavi tekst glavni i od njega kreće sama predstava, a u lutkarskoj predstavi tekst je samo polazište za buduću predstavu, a svaki višak riječi može ugrožavati njezino scensko postojanje. U središtu je lutka i njezin svijet te katkad nisu potrebne riječi za lutkarsku predstavu da bismo razumjeli. Lutki, koja je čudesna i maštovita, treba samo vjerovati u njezinu čar i pruža nam mnoštvo različitih scenskih mogućnosti (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 42).

Glibo navodi da analizu lutkarskoga komada uvijek počinje formulacijom radnje, a uz to ističe da je radnja prema Aristotelu i Brechtu, „duša drame“ (Glibo, 2000: 62). Likovi su dijalektički povezani s radnjom i ne smijemo odvajati radnju od likova. Narav likova i ideja komada je ono što radnja otkriva. Isto tako, Glibo objašnjava drugu definiciju radnje koja glasi da je radnja „tok događanja objedinjenih idejom, koji kulminiraju konfliktom“ (Glibo, 2000: 62). Tema je misao rasprave ili nekog djela. Ona je pitanje na koje mogu odgovoriti i autor i publika. Tema može biti ljubav, prijateljstvo, mržnja, rat i mir, pravda, pohlepa itd. Tema uvijek mora biti pogodna za dramski konflikt. Primjerice, osveta, ljubomora, taština neke su

od tema koje daju mogućnost za dramski konflikt. Lutkarski komad može imati jednu ili više radnji. Glibo dodaje da komad može biti monomitski ili polimitski. Jedna je radnja najčešće namijenjena maloj djeci i lutkarski komad je jednostavniji. Ako komad ima više radnji, tada treba odrediti koja će od njih biti glavna radnja. Tijekom predstave prati se glavna radnja, a ostale radnje moraju se međusobno prepletati, nadopunjavati i dodirivati te prije kraja sliti u glavnu radnju (Glibo, 2000: 62).

Glibo definira lutkarsku improvizaciju kao osnovni oblik lutkarskih igara, koje izvodi odgajatelj u dječjem vrtiću. Lutkarska improvizacija odgajatelja treba ispunjavati neke osnovne zahtjeve kako bi imala punu pedagošku mjeru. Zahtjevi bi se mogli formulirati tako da sadržava svježiu originalnost. To znači odustajanje od stereotipnosti i ponavljanja. Zatim da obiluje odgajateljevom zaigranošću i nježnošću, da po naivnosti i nespretnosti podsjeća na dječju igru, da je govorno i jezično jasno i čisto. Poželjno je da zaplet ne proizlazi iz grubih sukoba lutaka, „da svi elementi lutkarske improvizacije neprestano osciliraju od čistoga lirizma do punoga humora“ (Glibo, 2000: 137).

Improvizacija je dramska tehnika koja se najčešće primjenjuje u svim dramskim metodama, primjerice u predstavama, igrama i vježbama. Jedan od najvrjednijih alata koje ima glumac lutkar je improvizacija, koja je srž dramskoga stvaralaštva. To je vještina koja omogućava glumcu lutkaru da reagira na situacije domišljato i kreativno. Scenska improvizacija potekla je iz Italije, a najpoznatije potječu iz šesnaestog stoljeća u Francuskoj, a potom u čitavoj Europi: Komedija dell'Arte. Odlika ovog „uličnog teatra“ je u tome da su glumci improvizirali dijaloge na sceni, izmišljali tekst na temelju okvirnog scenarija. Knoedgen navodi da se moglo svježe i drsko improvizirati na temelju labavo postavljenog okvira radnje koji se uvijek iznova vraćao (Knoedgen, 2013: 79).

Nadalje, Škuflić-Horvat navodi veliki utjecaj metode Stanislavskog na improvizaciju. On je prvi osmislio sustavnu edukaciju glumaca. Isto tako, uveo je emocionalno pamćenje, promatranje, koncentraciju, zamišljanje, i relaksaciju. Dramski svijet, tekst i likove možemo bolje razumjeti pomoću improvizacije... Improvizacija je jedna od najrasprostranjenijih i najkorisnijih dramskih tehnika u dramskome radu. U širokoj je upotrebi i može se primjenjivati u svim fazama procesa rada, od djece do kazališnih profesionalaca. Po definiciji improvizacija nastaje spontano, bez prethodnoga uvježbavanja, no to ne znači da nastaje i bez pripreme. Da bi bila funkcionalna, zahtijeva pripremu, bilo u vidu dogovora sudionika ili prethodne utreniranosti izvođača. Ako je riječ o radu s djecom i mladima, potrebno je i planiranje

voditelja, koji ovisno o potrebama skupine bira cilj i elemente zadanosti. Za improvizaciju je karakteristično iskustveno učenje; improviziranjem se stječu izvedbene vještine i izgrađuje suradnja, povjerenje i podrška među sudionicima (Škuflić-Horvat, str. 78-79).

5.6. Od teksta do lutkarske predstave

Kako bi lutkarska družina odlučila koju predstavu bi htjeli pokrenuti, treba odabrati žanr. To može biti drama (sukob je rješiv), tragedija (nema izlaza, ishod je tragičan), komedija (sukob se rješava smijehom), satira (oštrim humorom uništava zlo), bajka (miješanje stvarnog i nestvarnog svijeta), groteska (elementi apsurda), farsa (lakomislena i vulgarna komedija), parodija (retoričkim se postupcima uspostavlja podrugljiv ili kritički odnos prema oponašanom djelu). Svakako treba odabrati nešto što je blisko i razumljivo dječjoj publici. Prema kolekciji lutaka koju imamo lako možemo osmisliti priču. Rad na predstavi događa se kada družina konačno ima tekst. Najprije slijede čitalački pokusi, a prvo čitanje bit će poticaj za rad. Zatim je potrebno analizirati temu, likove i dramsku situaciju. Izabrat ćemo one učenike kojima odgovara uloga. Audiosnimka nam može poslužiti za preslušavanje i traženje najkarakterističnijih glasova za likove. Članovi družine mogu sami osmisliti kretanje lutke, brzinu govorenja i boju glasa ako dovoljno dobro poznaju njezin karakter. Učitelj je uvijek prisutan kako bi pomogao ili mijenjao nešto u scenariju. Ako učitelj uoči da su glasovi tihi i slabi da bi ih publika čula, tada treba vježbati s učenicima i upozoravati na čistu, glasnu i razgovijetnu dikciju. Za lutkarsku družinu je ovo vrlo maštovito i kreativno razdoblje (Coffou, 2004: 30-31).

5.6.1. Režija

Učitelj je taj koji obavezno obavlja redateljsku dužnost u lutkarskoj družini. Međutim, treba odabrati jednog ili dva učenika koji će steći redateljsko iskustvo i pomoći učitelju. Težak ističe da učitelj ne mora biti redatelj, već savjetnik redatelja ako je družina vrlo iskusna u radu. Stoga družina sama obavlja sve zadatke režije uz minimalnu pomoć učitelja (Težak, 1971: 200).

Redatelj mora stopiti likove, tekst, scenografiju i glazbu u cjelinu kako bi nastala lutkarska predstava. Isto tako mora težiti estetskim vrijednostima, ritmičnosti, razigranosti i psihološkoj uvjerljivosti. Pri samoj izradi scenografije i lutaka, redatelj surađuje s likovnim umjetnicima, a cilj je da željeni lik ili scena budu u skladu s cijelom predstavom.

Glibo ističe da redatelj u kazalištu lutaka ima puno veće značenje nego redatelj u glumačkom kazalištu. Njegova je zadaća da bude inspiriran i istodobno da ga okolina inspirira

kako bi stvorio lutkarsku predstavu koja će zadovoljiti publiku. „Redatelj je također odgovoran za organsko stapanje svih kazališnih sastavnica i za tekuću organizaciju rada na inscenaciji“ (Glibo, 2000: 57).

Velika je odgovornost lutkarskog redatelja koji se mora pobrinuti za svaki dio rada. Obično je on taj koji iščitava tekstove za djecu, zamišlja pokrete lutke, dijaloge i zaplete, ali isto tako on „čuje“ glazbu. Mašta mu je najbliži prijatelj. Vukonić-Žunič i Delaš definiraju pojam redatelja kao osobu koja stvara predstavu koja je podložna određenim zakonostima (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 46). On prilagođava tekstove svojim pogledima na lutkarsku predstavu. Može dodati ili skratiti dijaloge i monologe, mijenjati mjesto radnje ili pojedine scene, odrediti stil predstave. Redatelj se najviše posvećuje tekstu jer nakon čitanja teksta mora znati što predstavom želi reći. Kako je ranije spomenuto, uloge se dijele prema glasovima i animatorskim sposobnostima glumca lutkara. Oni imaju detaljne probe s redateljem, primjerice vježbaju govor koji se mora uskladiti s karakterom lutke i uvježbavaju dramske situacije. Zatim dolazimo do uvježbavanja predstave s glazbenim brojevima kada se scene uobliče. Tada se mjeri vrijeme za izvedbu pojedine scene, započinje proba svjetla, odnosno traži se najpogodnija rasvjeta (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 46).

Vukonić-Žunič i Delaš navode da postoje dva različita pristupa režiji u lutkarskom mediju: tradicionalan i suvremen pristup. Tradicionalan pristup kreće od poznatog teksta koji želimo uprizoriti dok suvremeniji pristup daje mogućnost redatelju da lutkarska predstava nastane improvizacijom. Isto tako, suvremeniji pristup omogućuje da predstava nastane impulsom koji je inspiriran glazbom, određenim događajem, lutkom itd. U radu s učenicima primjereniji je suvremeniji pristup jer potiče učenikovo stvaralaštvo. Uvijek mora postojati svjesnost o postojanju teškoća na koje se može naići ako se želi prirediti lutkarski igrokaz u školi. Za učitelja je to veliki posao jer je on istovremeno redatelj, dramaturg, scenograf i stvaratelj lutaka, zato bi bilo poželjno da su igrokazi kratki, jasni i interesantni. Kako učenicima, tako učitelju (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 47-48).

5.6.2. Upoznavanje s lutkom i osnovama lutkarstva

Lutkarstvo se bitno razlikuje od kazališta sa živim glumcima. Animacija lutke glavna je karakteristika lutkarstva, stoga se može zaključiti da je animacija jedna od osnovnih elemenata lutkarstva. Ostali elementi koji se pojavljuju u lutkarstvu mogu se pronaći i u kazalištu sa živim glumcima. U nastavku rada bit će objašnjena i opisana animacija, zašto je ona vrlo bitna u lutkarskim igrokazima i kako je približiti djeci.

Slobodne lutkarske improvizacije moraju dominirati na početku rada kada se učenici upoznaju s lutkom i lutkarskim medijem. Također se upoznaju s ostalim osnovnim elementima lutkarstva i otkrivaju mogućnosti lutke. Lutkarska igra pomaže učenicima da postanu sve maštovitiji i spontaniji te da se oslobode sramežljivosti. Učenicima osnovne škole još je uvijek bliska lutka i zbog te fizičke i psihičke bliskosti dolazi do sinteze govora i kretanja, a rad na tekstu ne traje dugo.

Učenici govore putem lutke i time se osjećaju sigurnije. Postoje stvari koje djeca ne mogu iskazati zbog strogog odgoja, zato je tu lutka da pomogne djeci. Omogućava da djeca izraze svoje želje, emocije, osjećaj odbačenosti itd. Učenici mogu prikazati lutku koja tuče druge, viče da ne voli školu ili jauče da je obitelj ne voli. Učitelj bi trebao biti spreman i znati primijetiti takve signale jer je to učenikov poziv u pomoć (Debouny, 2004: 94).

Kako smo već prije naglasili, djeca mogu izraziti vrlo snažne emocije pomoću lutke. Putem lutke i lutkarske igre ulaze u svijet dobra i zla. Vukonić-Žunič i Delaš ističu da je svijet lutaka nepredvidljiv, radostan i tužan, melankoličan i razdragan, istodobno svijet stvarnosti i svijet mašte (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 14). U lutkarstvu upoznaje se animacija, režija, scenografija, dramatizacija i glazba u lutkarskom igrokazu (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 37). Čitajući knjige, može se upoznati lutkarsko umijeće. Za svladavanje osnova lutkarstva potrebno je uložiti mnogo vremena i truda. Iako je proces katkad i naporan, ali izuzetno zanimljiv, pun truda, pogrešaka, promašaja i uspjeha. Lutkarstvo se može povezati s drugim umjetnostima kao što su likovna, glazbena, književna itd. Specifičan je medij koji ima svoju povijest i svoje zakonitosti. Lutkarska družina u svom programu rada ima i međupredmetnu povezanost s ostalim nastavnim predmetima. To su glazbena, likovna i tjelesno-zdravstvena kultura. Učenici samostalno izrađuju lutke, biraju glazbu koja bi odgovarala igrokazu, a vježbom razvijaju ravnotežu, fleksibilnost, koordinaciju i druge motoričke sposobnosti (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 80).

Lutka je idealno nastavno sredstvo za razvoj govora, a najčešće se plašljiva i introvertna djeca upuštaju u aktivan govor s lutkom. Stoga je lutka odlična u redovitoj nastavi i u izvannastavnim aktivnostima. Lutkarski mediji omogućuje djeci da uz pomoć različitih tekstova razviju pravilan izgovor riječi, obogaćuju svoj rječnik, izgrađuju logične rečenice s jasnim izraženim mislima. Vukonić-Žunić i Delaš navode da različite komunikacijske situacije pružaju vježbanje uporabe govora u svakodnevnim situacijama i mnogobrojne mogućnosti poticanja govornih ekspresija učenika s drugim učenicima ili s odraslima (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 81). U lutkarskoj družini unaprjeđuju se razgovorne igre, stvaralačko prepričavanje i pričanje, zamišljanje scenskog prostora i lutaka, usmene dramatizacije itd. Učenika treba upoznati s jednostavnim oblicima dramskog stvaralaštva i aktivirati učenikove izražajne mogućnosti. Učitelj mora poznavati osnove lutkarstva i vrste lutaka kako bi pravilno pristupio radu s lutkom. Lutka u rukama učenika postiže najveću vrijednost. Tada pokreće njegovo sveukupno stvaralaštvo i angažiranost (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 99).

5.6.3. Izrada lutke i animacija

Pojam animacije podrazumijeva suodnos dviju osobnosti: animatora i lutke. Lutkinu osobnost kreira onaj koji ima predodžbu što želi postići s pojedinom lutkom. To može biti redatelj, izrađivač lutaka, glumac ili učenik. Može se reći da je proces animacije proces suodnosa i obostranog utjecaja animatora i lutke. Isto tako, u procesu animacije pripada i sinteza lutkarova glasa i osobnosti sa svim lutkinim osobnostima (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 38). Riječ animirati dolazi iz latinskog jezika od riječi anima što znači duša. Dakle, može se zaključiti da animirati znači dati dušu, oživjeti (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 38). Glumac lutkar je animator koji oživljava lutku svojim pokretom i glasom, a djeci će približiti čaroban svijet bajki. On pokušava uskladiti svoje kretnje, ton, visinu i boju glasa karakteru lutke te situaciji u kojoj se ona nalazi. Svaka lutka ima ograničena izražajna sredstva, stoga ju treba animirati prema njezinim posebnostima. Animator smišlja razne pokrete koje lutka može napraviti, poput okretanja glave, pomicanje dlanova ili pogleda. Ono što vrijedi u kazalištu sa živim glumcima ne vrijedi u lutkarskom kazalištu. Izražajna sredstva imaju drukčiji pristup, a to se odnosi na scenografiju, kostimografiju, pokret, glas i gestu. Animator se skriva iza paravana, stoga je visina glasa vrlo bitna i njegov govor mora biti jasan i razumljiv kako bi publika mogla čuti i razumjeti igrokaz. Ono što mora biti prilagođeno vrsti lutke je pokret koji je lišen nepotrebnih detalja.

Proučavanje lutaka, razmišljanje o glasu, gestama i pokretima primjerenim u određenoj sceni pripada procesu animacije. Cjelovitost se dobiva sintezom navedenih stavki. Glumac lutkar nije jedina osoba koja je bitna za lutkinu animaciju. Iako je animator taj koji daje život lutki, tu su odgovorni i kreator lutaka, scenograf i redatelj. Lutkarska predstava raste njihovom međusobnom suradnjom i nadopunjavanjem lutke.

Prema Hamreu, animacija je usmjerena ka centru lutkarske umjetnosti. Animacija je umjerena k posebnom načinu komunikacije, osjetu dodira i njezinoj magičnosti. Očigledno je da se animacijom oživljava neživa materija kao i kontradikcija između čovjeka i mrtve materije. Ruka glumca lutkara postaje instrument za lutku kao što istovremeno animirana lutka postaje instrument za ruku, a to znači da je animacija razmjena energije. Podrazumijeva se da lutke imaju unutrašnju dinamiku i energiju i na tome se zasniva umijeće animiranja. Ta dinamika može se osjetiti dok se glumi, ili kada se gleda lutkarska predstava može se osjetiti bliskost nečemu živom. To je iskustvo koje može pobuditi misli o magiji (Hamre, 2004: 9).

Animator će najbolje ostvariti prijelaz iz svijeta igračaka i igre u svijet lutkarstva. On daruje lutki karakter, glas i pokret, živi s lutkom. Svojom animacijom mora dočarati raspoloženje lutke, zato mora biti vrhunski umjetnik. Lutka je prikazana kao običan predmet koji ne poznaje granice između zbilje i mašte ako nema dobrog animatora. Lutka, koja može biti životinja, biljka ili čovjek, izvodi pokrete i radnje koje nije moguće izvesti u stvarnosti. Ona pleše, leti, nestaje, mijenja oblik tijekom predstave, lutke životinje i biljke govore, plaču ili se smiju (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 14). U mnogim člancima i u literaturi govori se o dominaciji lutkara i isticanju njegove uloge u lutkarstvu što može biti točno. Glumac lutkar koristi svoje pokrete, svoje ruke, prste i svoj glas kako bi dao život lutki. On treba promatrati i zamišljati lutku u različitim situacijama, u kakvom odnosu će biti s drugim likovima i pojavama na sceni. Treba gledati lutku i uočiti što ona kazuje.

Animatori su uvijek nestrpljivi kada se izrađuju nove lutke, a katkad prate nastanak lutke u lutkarskim radionicama. Potpuno nova i dovršena lutka izaziva osjećaj uzbuđenosti kod animatora te prvi susret s njom pun je iznenađenja. Tada slijedi proces upoznavanja, istraživanja nove lutke i koje su njene mogućnosti. Katkad glumac lutkar ne zamišlja svoju lutku onakvu kakva je napravljena. Zatim slijedi traženje geste, načina kako lutka govori, diše, hoda, postavljanja u scenske situacije, a sve to kasnije rezultira zadovoljstvom kada animator započne svoj rad s lutkom (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 38). Ne postoji univerzalno pravilo o animaciji lutke. Svakoj lutki mora se pristupiti na različite načine kako bi joj se prilagodilo.

Bitno je napomenuti da glumac lutkar mora prepoznati vrstu lutke, poznavati njezin karakter i kako se s njom „igra“ u određenim predstavama, a svaka vrsta lutke zahtijeva svoj način animacije. Govoreći o animaciji lutaka, Vukonić-Žunič i Delaš razlikuju profesionalnu animaciju u kazalištu lutaka od animacije koju susrećemo i primjenjujemo u radu s učenicima (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 39). Za učenike je uvijek velika tajna animacija lutke te je to nešto što ih izuzetno privlači. Njihovo zanimanje za lutku nije toliko naglašeno kada ona miruje i nema svog „pokretača“. Tada lutku gledaju kao svaki drugi statičan oblik umjetničke tvorevine. Međutim, zanimanje za lutku postaje naglašeno u onom trenutku kada učenici ožive lutku. Počinju je emotivno doživljavati, iskazuju želju da diraju lutku, animiraju, komuniciraju s njom itd. (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 40).

Majaron ističe da djeca mogu spontano otkriti čudo animacije. Primjerice, mogu promatrati lutku ili fokusirati svoj pogled prema lutki kao što to čine svakodnevno u igri. Rezultati pokazuju da nema mjesta za djetetov naglašeni ego pored žive lutke. I obrnuto, sramežljiva djeca skupit će dovoljno hrabrosti da se pokažu publici iako su „skrivena“ lutkom (Majaron, 2004: 82).

Ono što omogućuje učenicima da se počnu izražavati od samog početka lutkarske družine, izrađivanje je vlastitih lutaka. Učenici mogu birati žele li izraditi lik, biljku ili životinju. Njihova lutka može imati nježne ili agresivne osobine što isto pokazuje način samoizražavanja i bitno je da se učitelj ne upliće u njihov kreativan rad. Davanje praktične pomoći je ono na što se učitelji moraju ograničiti. Primjerice, kako nacrtati usta da izraze radost, ljubaznost, tugu, ljutnju ili kako izraditi strašniju lutku. Tako učenik izražava svoje želje i osjećaje u materijalnom obliku. Morat će naučiti šivati, rezati, slikati, koristiti papir, škare, ljepilo i konac. Djeca će sama usporediti i izmjeriti je li lutka mala ili dovoljno velika da odgovara igrokazu. Učenici moraju naučiti rukovati lutkom da bi predstava bila uspješna. Stoga učitelj ima vrlo složen zadatak, a to je naučiti učenike kako pravilno animirati lutku, npr. držati lutku vidljivom tijekom čitave scene ili dati lutki uvjerljivo ljut, sretan ili tužan glas. Iako to učenicima izgleda jednostavno, u stvarnosti to nije tako. Animacija zahtijeva puno vježbi i dobru vještinu ruku, prstiju i šaka, koordinaciju pokreta i visoki stupanj kontrole fizičkih pokreta. Sve to može biti korisno za razvoj djeteta. Učenici će se izložiti velikom naporu da svladaju tešku vještinu ako su dovoljno motivirana i imaju želju da stvore zanimljivu lutkarsku predstavu (Debouny, 2004: 91-93).

Pri izradi lutke umjetnik, tj. kreator, zamišlja lutku u određenoj dramskoj situaciji kako bi zadovoljio likovnu kvalitetu, estetsku vrijednost i funkcionalnost. Bitno je napomenuti da lutka ne mora biti vjerni preslik živoga lika koji predočava. Simbolika, kao jedno od stilskih sredstava lutkarskoga jezika, napose je važna za lutku koju izrađujemo s djecom te kojom se koristimo u scenskoj igri ili nastavi (Vukonić-Žunič i Delaš, 2006: 14).

Identifikacija s lutkom počinje kada se nauči tehnika animiranja. To je lutkovnost i takva čarolija nema glumački nastup. Coffou navodi da lutka može biti sve: voće, povrće, kuhinjski pribor, stilizirana životinja, vlastita gola ruka itd. Sve se to mora iskušati kroz igru (Coffou, 2004: 22). Kvalitetnija je izrađena lutka koja dulje traje nego kupljena lutka. Čuva se u kutijama i nosi se s predstave na predstavu. Animacija lutaka je dio pripremnog razdoblja u lutkarskoj družini i uči se dulje vrijeme. Dati djeci da animiraju lutku bez edukacije može dovesti do neuspjeha i loše predstave. Lutke „plivaju“ po paravanu, pojavljuju se nekontrolirano, jedna udara drugu. Dakle, djeca trebaju vježbati ruku. Držati je u zraku, nešto igrati, razgovarati, kretati se, i time postepeno uče korake lutke. Coffou objašnjava vježbe koje se mogu primijeniti u lutkarskoj družini ako se želi da članovi bez problema animiraju lutku. Koračanje lutke vježba se tako da ruke moraju biti uzdignute (bez lutke) s ispruženim kažiprstom, kao da je tu lutka. Zatim se okreće zglobovi šake desno pa lijevo. Nadalje, „hodanje“ lutke scenom vježba se tako da su ruke uzdignute, pomiče se lakat gore-dolje te se kombiniraju pokreti iz prve vježbe (koračanje lutke). Učenici ponavljaju prvu i drugu vježbu više puta dok ne nauče. Nakon što su to usavršili, uzimaju lutku i s njom rade navedene vježbe, kreću se scenom. Sljedeća vježba je usmjeravanje lutkina pogleda. Treba pripaziti kako lutka gleda publiku i druge lutke na sceni. Time se vježba i odnos među lutkama. Da bi prikazali lutku koja se češka po glavi, briše nos ili kiše, položaj ruku i prstiju u lutki mora se prilagoditi lutkinu pokretu. Prema pravilu, oko pet lutaka smije izaći na scenu i dirigitirano raditi pokrete. Djeca uvježbavaju pokrete sa zadovoljstvom, nestrpljiva su jer žele pokazati svoje umijeće publici (Coffou, 2004: 28).

5.6.4. Scenografija, kostimi, rekviziti

Nikola Batušić ovako objašnjava pojam scenografije: „To je umjetnost likovnoga opremanja scenskoga prostora“ (Batušić, 1991: 342). Scenografija je bitna odrednica za kazalište. To je skup vizualnih, oslikanih, ukrasnih, arhitektonskih elemenata, posebice svjetlosnih efekata, koji određuju prostor glumačkoga djelovanja. Suvremeno kazalište obuhvaća pozornicu i paravane, koji se mogu kombinirati na različite načine i pomicati. Postoji i tzv. „crni teatar“ gdje se izvode lutkarske predstave bez paravana i bez dekora. „Da bi scenograf u kazalištu lutaka postigao punu dramatičnost, ili smirenost, ili vedru razigranost i sl., služi se sredstvima kao što su kompozicija, kontrasti boja, oblika, linija i svjetla. Potrebno je naglasiti da se upotrebom svjetla u scenografiji postižu veliki likovni efekti.“ (Pokrivka, 1991: 18). Postoje predstave u kojima je glavni lik svjetlo i sve se temelji na igri svjetla i sjene. Kako se lutka ne bi izgubila u potrebnim detaljima, na sceni mora vladati ravnoteža između lutaka i scenografije (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 43). Pravilno vježbanje svakog prizora predstave je vrlo važno - kako bi sve imalo svoj smisao. To se odnosi na govor, dekor, pokret lutke itd. Vukonić-Žunić i Delaš spominju načela mizanscene koja treba poštivati kako bi se ostvarili ciljevi redatelja i scenografa. Ta načela odnose se na mizanscenu koja slijedi logični tijek zbivanja na sceni. Ona su lutkarski stilizirana, funkcionalna i jednostavna. Isto tako, stvaratelj lutaka mora poznavati navedena načela, tehnologiju, granice i mogućnost lutaka (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 44).

Coffou definira što su rekviziti i paravan. Rekvizit je pribor koji služi lutkama i izrađuje se prema potrebi, a to mogu biti kulise, primjerice stilizirane kućice, stalci i rasvjeta. Svjetlo treba dolaziti s obje strane unutar scene jer se time dobiva na plastičnosti. Paravan je pregrada koja zaštićuje tijelo glumca lutkara. Za osnovnu školu mora biti visine 170 cm i izrađeno je u raznim varijantama. Paravan služi i kao pozadina ako glumac lutkar koristi marionetu koja se upravlja iz ptičje perspektive. Coffou dijeli paravan na više razina. Prva je razina stilizirani grm ispred paravana i na njemu lutka, druga je razina osnovni paravan, a treća je u dubini (poviše), na kulisama. Roditelji također mogu sudjelovati u izradi. Učenicima je ponekad potrebna pomoć ako se neki materijali moraju krojiti, rezati ili lijepiti. Sve to čini ljepotu kreativnog rada u lutkarstvu (Coffou, 2004: 22-23).

U lutkarskoj družini učitelj preuzima scenografske poslove. Poželjno je da učitelj dobro poznaje likovnu umjetnost kako bi mogao pomalo odgajati učenike da se uvedu u scenografiju. Težak navodi da ako je lutkarska družina malena i u školi djeluje dobra likovna skupina, bit će

korisno da u pripremanju predstave sudjeluju obje skupine. Moći će zajedno izrađivati dekor, kulise i likovni izgled pozornice. Druga opcija koju Težak navodi je da veća lutkarska družina može uz pomoć učitelja likovnog odgoja i u svom okviru razviti scenografsku djelatnost (Težak, 1971: 200). Da bi se izbjegli svi mogući neugodni događaji glede nastajanja predstave, primjerice da se nagura mnogo učenika, kulisa i rekvizita na maloj pozornici, treba težiti prikazivanju s najnužnijim rekvizitima ili s naznačenim dekorom, bez kulisa. Od sobe se lako može načiniti učionica, livada ili dvorište s glavnim rekvizitima i malom izmjenom zastora. Uostalom, gola pozornica je bolja i dojmljivija nego pozornica oblijepljena neuspjelim i neukusnim kulisama (Težak, 1971: 201-202).

Lutkarska družina nema apsolutne uvjete za nastanak „prave“ lutkarske predstave. Vukonić-Žunić i Delaš govore o „mobilnoj scenografiji“ ili „iskoristiti ono što imaš“. Različiti materijali, poput klupe, stolice, kartonske kutije, dječji likovni uradci, uređeni panoi, mogu biti dostupni učenicima i učitelju. Navedeni materijali mogu poslužiti kao scenografija ako se funkcionalno uporabe. Dobar i jednostavan predložak za izradu lutka može biti dječji crtež (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 45).

5.6.5. Glazba

Glazba, koja je funkcionalno odabrana i ugrađena u lutkarsku igru, poprilično utječe na uživljanje u radnju. Da bi neka situacija u predstavi predstavljala uzbuđljivost ili napetost, dobro odabrana glazba može sugerirati i najaviti to. Glibo (2000: 158) dijeli glazbu u lutkarskoj predstavi na glazbu atmosfere, na provodne motive i na glazbu s vlastitom funkcijom. Glazba atmosfere izražava atmosferu, sredinu i raspoloženje situacije. Može biti u skladu sa situacijom ili u kontrastu sa situacijom. Glazba na provodne motive vezuje se uz pojedine likove ili situacije i takva glazba najavljuje ulazak. Glazba s vlastitom funkcijom je najvrjednija glazbena pratnja. Postupno vodi gledatelja u svijet kazališta te takva glazba pojavljuje se u razdoblju promjene kulisa (Glibo, 2000: 158).

Neke su lutkarske predstave rađene tako da se cijela radnja odvija putem glazbe, nema govorenog teksta. Tada glazba postaje jedan od glavnih elemenata predstave. Članovi Lutkarske družine Osnovne škole Ivana viteza Trnskog 2016. godine na Smotri literarnog, dramskog i novinarskog stvaralaštva sudjelovali su s lutkarskom igrom *Drmeš*. U samoj predstavi cjelokupna radnja odvijala se pomoću glazbe uz tek dvije-tri izgovorene rečenice.

Sama ideja za nastanak ove predstave došla je razgovorom i proučavanjem narodnih plesova Republike Hrvatske.⁸ Kako bi glazba bila u funkciji lutkarskog igrokaza, učenicima se mora ukazati na ravnotežu, umjerenost i glasnoću. Tijekom rada mora se dati učenicima mogućnost glazbenog stvaralaštva, osim samog pjevanja (Vukonić-Žunić, Delaš, 2006: 50). Moglo bi se reći da glazba daje cjelokupan dojam lutkarskoj predstavi i scena bez glazbe bila bi nezamisliva, neuvjerljiva i nestvarna. Takvu glazbu možemo još nazivati scenskom glazbom ili namjenskom glazbom. Ona je namijenjena ponajprije izvođenju u sklopu uprizorenja literarnoga djela. Elementi koji moraju biti zadovoljeni su praćenje zbivanja i tempa, funkcionalnost, odmjerenost i prava mjera. Glazba mora potaknuti publiku, glumce na sceni i pratiti tijek zbivanja te nije dovoljno bude samo inspirativna i nadahnutu. Glazba može pomoći glumcima da sami što snažnije dožive ulogu. Međutim, pretiha glazba ili glazba koja se gotovo neprimjetno i tiho povlači scenom može izazvati frustraciju i veliku štetu. Istu štetu može učiniti preglasna glazba koja sputava glumca i tada njegove riječi postaju nerazumljive. Sve elemente što čine scensko djelo treba ispravno pronaći i rasporediti, pa tako i glazbu. Dakle, važno je odabrati odgovarajuću glazbu za cijelu lutkarsku predstavu (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 49). Lutkarska družina zajednički stvara glazbenu kulisu za predstavu i traže sugestije stručnjaka (Coffou, 2004: 32). U današnje vrijeme su CD-ovi, USB uređaji i laptop najbolji za zvučne zapise jer imaju trajnu vrijednost.

⁸ LiDraNo 2016. – Smotra stvaralaštva učenika osnovnih škola Hrvatske (izvor: <https://zkuubbz.hr/lidrano-2016-smotra-stvaralashtva-uchenika-osnovnih-shkola-hrvatske/>), pristupljeno 31. siječnja 2023.

5.7. Uvježbavanje i izvedba lutkarske predstave

Kod uvježbavanja lutkarske predstave valja izbjeći kampanjski rad. Naime, to se odnosi kada se izabere jedan igrokaz, uvježba se i izvede, pa odmah nađe drugi igrokaz, uvježba se i izvede, zatim treći i tako dalje. Što prije treba nabaviti rekvizite koji će biti uporabljeni u predstavi, primjerice neka igračka, mač ili štap. Nije dobro ako se generalna proba održava istog dana kad je nastup. Takva situacija stvara nervozu zbog manjka vremena i generalna proba se ne obavi u cijelosti (Težak, 1971: 201). Učenici sav svoj trud i rad u lutkarskoj družini mogu podijeliti s drugima tako da sudjeluju u školskim priredbama. Takva se priredba može organizirati za Dan škole, prije božićnih praznika ili za završetak školske godine. Osim lutkarske sekcije, sudjeluju i ostale sekcije koje postoje u osnovnoj školi. Težak ističe da družine trebaju nastupati s onim što smatraju svojim vrhnskim uspjehom (Težak, 1971: 262).

Coffou navodi da se prvi nastup družine može učiniti pred roditeljima jer je to bitno ohrabrenje za djecu. Na prvom nastupu moguće su greške zbog treme, ali neće se loše odraziti na buduće nastupe. Nakon nastupa djeca će osjećati zadovoljstvo jer su svoj rad podijelili s najdražima i roditelji će dati potporu (Coffou, 2004: 32-33).

Sat uvijek započinje razgibavanjem palca na ruci i šake, laktova, ramena i nožnih prstiju. Animatorov je hod u suodnosu s kretanjem lutke, stoga se vježba hodanje na različite načine. Zatim slijede igre upoznavanja, koncentracije, opažanja, oslobađanja i razvijanja pamćenja, asocijacija, stvaranja teksta. Riječ je osnovno sredstvo tih igara. Do lutkarske predstave može se doći na dva načina, a mnogi učitelji, voditelji lutkarske družine to koriste. Prvi način bilo bi upoznavanje s tekstom lutkarskog igrokaza. Novi tekst mora biti blizak djeci, kratak i zanimljiv. Tekst se analizira, odabiru se uloge i zamišljaju lutke, glazba, scena. Mijenja se mjesto i vrijeme radnje, a po potrebi dodaju se novi likovi. Skiciraju i izrađuju se nove lutke te se planira cijela scenografija. Drugi način bio bi pristup bez tekstualnog predloška. Ovakav način dodatno potiče stvaralaštvo. Učenici sami stvaraju priče na poticaj učitelja. Samostalno uvode nove likove, prizore, sami izrađuju lutke i animiraju ih. Učitelj dobiva ulogu diskretnog voditelja koji usmjerava učenike. Njegove poticajne riječi mogu puno značiti za družinu. On ispravlja jezične greške i upućuje učenike u tajne lutkarstva. Iva Gruić ističe da učitelj mora imati jasne ciljeve: „Istovremeno, voditelj bi trebao biti svjestan da sudionici moraju sudjelovati u izgradnji dramskog svijeta procesne drame, koja nikada ne bi smjela biti unaprijed u potpunosti isplanirana“ (Gruić, 2002: 30).

Tijekom procesa rada kojem je krajnji cilj nastajanje lutkarske predstave nerijetko dolazi i do problema. Sudionici lutkarske družine zajednički traže rješenje problema ako se pojavi. Sudionici zajedno s voditeljem moraju pružiti jedni drugima podršku i moraju biti svjesni da je normalno griješiti. Najvažnije je da se svi članovi osjećaju rasterećeno, maštovito i bezbrižno. U nastavku rada bit će prikazan primjer iz prakse – kako se uvježbava i izvodi lutkarska predstava.

Početni sat – improvizacije

1. Vježbe razgibavanja i opuštanja.
2. Razgovor o temi koju odabiru članovi družine uz usmjeravanje učitelja, voditelja družine.
3. Slobodne improvizacije lutkom uz unaprijed dogovorenu temu.
4. Analiza i razgovor o lutkarskim izvedbama.
5. Odabir najbolje izvedbe.

Lutkarska improvizacija primarna je forma lutkarskih igara. Poslije nje lutkari mogu pristupiti složenijoj lutkarskoj formi. U sljedećim satovima odabire se najbolja lutkarska improvizacija. Zajedničkim radom cijele grupe piše se tekst igrokaza, izvode čitateljske probe, izrađuju se lutke, rekviziti, kostimi, scenografija, vježba se animacija, uvodi glazba, radi se na mizansceni. Uvježbavaju se scene i na kraju se sve scene spajaju u cjelinu.

Početni sat – tekstualni predložak

1. Vježbe razgibavanja, opuštanja, koncentracije.
2. Najava teksta (npr. tekst Ranka Marinkovića *Ruke*).
3. Čitanje tekstualnog predloška.
4. Emocionalna stanka.
5. Razgovor o tekstu (analiza likova, obrađivanje karakteristika likova, uočavanje teme, razgovor o događaju).
6. Podjela uloga i čitanje po ulogama.
7. Razgovor o vrsti i izgledu lutaka koje odgovaraju igrokazu, nastaju skice lutaka.

U sljedećim satovima izvode se čitalačke probe, izrađuju luke, rekviziti, kostimi, scenografija, vježba se pokret lutke, uvodi glazba, radi se na mizansceni. Slijedi uvježbavanje scena i na kraju se scene spajaju u cjelinu.

Prilikom rada na predstavi učenici se upoznaju i s teatrološkim pojmovnikom. Razlog tome je primjer stvarnog događaja. Na smotri literarnog, dramsko-scenskog i novinarskog stvaralaštva učenika osnovnih i srednjih škola (LiDraNo) predsjednica povjerenstva Teodora Vigato, koja je tada bila članica žirija, komentirala je da su učenici bili mizanscenski neuredni. Djeca se rasplakala i pokušali su objasniti da nisu iza sebe ostavili smeće te da nisu neuredni. Naime, voditelj lutkarske družine nije objasnio učenicima što znači biti mizanscenski neuredan (loš raspored glumaca na pozornici pri izvođenju kazališnog djela) i samim tim izazvao je neugodan osjećaj nakon nastupa kod djece.

5.8. Posjet kazalištu lutaka, izložbi lutaka i suradnja s ostalim lutkarskim družinama

Približavanje kazališnog medija učenicima svakako je jedan od najvažnijih ciljeva kvalitetne i suvremene nastave hrvatskog jezika, ali i lutkarske družine. Djeca različite dobi odlaze u kazalište lutaka. Odlazak je najčešće organiziran. Gledanjem predstave učenici će upoznati određene programske sadržaje, koje će kasnije analizirati s učiteljem u školi. No, prije nego što učenici dožive i upoznaju određene programske sadržaje, učitelj se treba dobro pripremiti. Ciljevi neće biti ostvareni ako nema dobre pripreme učitelja i ako nema interpretacije gledane predstave (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 71). Dakle, odlazak u kazalište treba shvatiti ozbiljno. Poželjno bi bilo da učitelj pogleda predstavu prije učenika i sam odluči je li predstava dobar primjer za pripremu interpretacije.

Djecu treba odmalena usmjeravati na pravilan pristup lutki. To se može ostvariti ako učitelj vodi svoje učenike u lutkarsko kazalište. Na taj način oni postepeno postaju „ovisnici“ o kulturnim dobrima i stječu kazališnu kulturu. Učenik prisustvuje suodnosu teksta i lutke ako redovito odlazi u kazalište. Učitelj može omogućiti učeniku da osjeti taj suodnos pravilnom interpretacijom u učionici nakon predstave. Interpretacijom će moći dograditi i dopuniti svoje znanje o kazalištu i lutkarskoj predstavi (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 52). Učitelj mora primijeniti didaktičko-metodička načela, ostvariti književno-scenske sadržaje i usvojiti teatrološka i književnoteorijska nazivlja imajući na umu zahtjeve nastavnog plana i programa,

ali i učenikove sposobnosti (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 57-58). Učenici razvijaju sposobnosti razumijevanja dramske igre, kazališne predstave te se navikavaju na dramsku komunikaciju. Tijekom interpretacije gledane predstave, treba obratiti pozornost na sadržaj, likove i njihove osobine i odnos među likovima. Učitelj razvija samostalno čitanje dramskog djela kod učenika i priprema ih za samostalno gledanje igrokaza (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 58-59).

Učitelj može organizirati i druženje s glumcima lutkarima nakon predstave. Djeca će pokazati volju i imat će mnogo pitanja za glumce. U razgovoru s glumcima učenici će moći dopuniti svoje znanje o teatrološkom nazivlju. Naučit će nešto više o mizansceni, pozornici, scenografiji, kazalištu, glumi, animaciji, glazbi i rasvjeti. Učenici će lakše naučiti navedene pojmove kroz razgovor s glumcima nego da su o tome čitali u udžbenicima. Bliski susret s lutkom izaziva veliko veselje kod učenika, posebice mogućnost animacije lutke uz malu pomoć glumaca (Vukonić-Žunić i Delaš, 2006: 73).

Zajednički odlazak u kazalište lutaka može biti interesantno za većinu članova lutkarske družine ako se to učini organizirano i smišljeno. Uvijek treba na vrijeme obavijestiti ona kazališta koja namjeravamo posjetiti i izraditi plan posjeta. Ako posjećujemo kazalište koje se nalazi u velikom gradu, prethodno se treba informirati o priredbama i ustanovama. Svaka uspješna posjeta kazalištu dat će novi poticaj za rad u družini (Težak, 1971: 256-257). Zašto ne iskoristiti posjet kazalištu lutaka za obogaćivanje rada družine? Posjet kazalištu može se organizirati povodom važnih umjetničkih i kulturnih događaja, primjerice godišnjice rođenja ili smrti velikih umjetnika i književnika, praižvedbe umjetničkih djela itd. (Težak, 1971: 259). Za učenike, članove lutkarske družine, zanimljive su i posjete izložbama lutaka kao i sudjelovanje na njima. Poticaj za izradu lutaka i organiziranje izložbe lutaka može biti i književno djelo, npr. Basne Ivane Brlić – Mažuranić, uz prethodno proučavanje i čitanje basni.⁹

Međuškolska suradnja također je korisna i treba je poticati. Glede suradnje ne smije se pretjerivati, ali je poželjno povezati dvije ili više družina i potaknuti na zajednički rad. Nije dobro povezati družine s prevelikim brojem članova. Suradnjom može doći do uspjeha više družina koje si međusobno trebaju davati podršku. Suradnja se može odvijati u različitim pravcima. Primjerice, dopisivanjem, izmjenom vlastitih publikacija, posjetima, zajedničkim izletima, priredbama i akcijama (Težak, 1971: 265).

⁹ Izložba plošnih lutaka (izvor: <https://knjiznica-bjelovar.hr/obavijesti/i-to-je-ivana-izlozba-plosnih-lutaka/>), pristupljeno: 31. siječnja 2023.

6. Zaključak

Slobodne aktivnosti važan su odgojno-obrazovni dio školskog života te učenicima omogućuju kvalitetno provođenje slobodnog vremena. Izvannastavne aktivnosti su obavezne u školi, pogotovo u osnovnoj školi. Postoje raznovrsne slobodne aktivnosti u osnovnoj školi. Primjerice, literarna, filološka, novinarska, recitatorska, dramska, filmska, knjižničarska, radio-televizijska, lutkarska. Budući da je lutka i njeno funkcionalno korištenje većim dijelom usmjereno na učenike nižih razreda osnovne škole, a kod učenika predmetne nastave uporabu lutke u predmetu Hrvatski jezik je posve zanemarena, ohrabrujuća je činjenica da se u postojeću lutkarsku družinu kao izvannastavnu aktivnost uključuju i učenici predmetne nastave.

Lutka prati dijete tijekom djetinjstva i ono ju svojom maštom oživljava. Dijete uzima lutku u ruku i postaje glumac lutkar koji daje život i karakter neživoj materiji, lutki. Ona ima veliku moć i snagu kao omiljeno nastavno sredstvo. Lutka potiče razvoj govora, percepcije, pokreta istovremeno djelujući na osjećaje djece, usmjerava djecu na međusobnu interakciju, na jačanje pozitivne slike o sebi. Lutkarstvo u sebi sadrži elemente likovnosti, glazbe i jezika, stoga ovu granu umjetnosti možemo višestruko primjenjivati u nastavi. Slijedom toga možemo reći da primjena lutke u nastavi može dati značajan doprinos humanijoj i manje stresnoj odgojno-obrazovnoj djelatnosti.

Lutkarske družine u osnovnoj školi osim učitelja Hrvatskog jezika nerijetko vode i učitelji razredne nastave koristeći i prenoseći znanje višegodišnje edukacije na području lutkarstva. Razne radionice mogu pomoći i educirati učitelje kako bi mogli lakše prenijeti znanje i učenicima približiti lutkarstvo. Edukacijom učitelji prezentiraju učenicima zanimljive i manje poznate tipove lutaka (npr. humanete), dobivaju stručnu pomoć glede metodike rada, obogaćuju znanje o dramskim i scenskim igrama, dobivaju ideje za nove lutkarske predstave, postaju bolje motivirani za rad i primjenu stečenog znanja. Nedostatak kompetencije na području lutkarstva očiti je razlog rijetke, nedovoljne uporabe lutke u nastavnom i izvannastavnom radu.

Uporaba lutke u školi doprinosi razvoju djeteta i ostvarenju zadanih nastavnih ciljeva. Skromna, ali učinkovita je uporaba lutke i scenskog izražavanja u redovnoj nastavi i u izvannastavno vrijeme. Pomoću lutke poboljšava se zapamćivanje, uočavanje i iznošenje vlastitih emocija, obogaćuje se usmeno i pismeno jezično izražavanje, kao i angažiranost učenika u radu.

Iako je lutkarstvo vremenski i tehnički zahtjevan posao, učenicima stvara zadovoljstvo i stvara pozitivno radno ozračje. Lutkarski medij u školama pruža djeci drugačiji način rada i obrade gradiva. Pažnja i energija djeteta usmjerava se na lutku i sramežljivo dijete zaboravlja na vlastitu sramežljivost, šutljivo dijete progovara, određeni problem postaje rješiv, pronalazi se kompromis. A ta lutka jedino što treba je ispuniti „zahtjev lutkovnosti, biti svedena na simbol, a ne na vjernu imitaciju živog lika“ (Tomasović, 2016: 360) i na taj način treba pronaći put do nastave usmjerene na učenika.

7. Literatura i izvori

1. Bastašić, Z. (1990) *Lutka ima i srce i pamet*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Batušić, N. (1991) *Uvod u teatrologiju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
3. Bogner-Šaban, A. (1986) *Povijest lutkarstva u Hrvatskoj od 1916-1985*. Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, Vol. 12 No. 1, pristupila 12. prosinca 2022. na: <https://hrcak.srce.hr/file/150162>
4. Coffou, V. (2004) *Lutka u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Debouny, E. (2004) *Lutka kao nastavno sredstvo*. Majron, E., Kroflin, L. Ur. *Lutka...divnog li čuda*, Zagreb: UNIMA.
6. Fileš, G., Jelčić D., Jurić Stanković N., Lugomer V., Motik M., Pečaver B., Rožman K. i Tuksar M. (2008) *Zamisli, doživi, izrazi! Dramske metode u nastavi hrvatskog jezika*. Zagreb: HCDO – Pili-poslovi d.o.o.
7. Glibo, R. (2000) *Lutkarstvo i scenska kultura*. Zagreb: Ekološki glasnik.
8. Gruić, I. (2002) *Prolaz u zamišljeni svijet*. Zagreb: Golden Marketing.
9. Hamre, I. (2004) *Proces učenja u kazalištu paradoksa*. Majron, E., Kroflin, L. Ur. *Lutka... divnog li čuda!*, Zagreb: UNIMA.
10. Knoedgen, W. (2013) *Nemogući teatar*. O femomenologiji kazališta figura. Zagreb: ULUPUH
11. Korošec, H. (2004) *Neverbalna komunikacija i lutke*. Majron, E., Kroflin, L. Ur. *Lutka... divnog li čuda!*, Zagreb: UNIMA.
12. Kroflin, L. *Ususret modernom lutkarskom teatru*. pristupila 13. prosinca 2022. na: <https://unima.hr/lutkarstvo/povijest/>
13. Kurikul nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije, pristupila 16. prosinca 2022. na: https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/HR-OSiGM_kurikulum.pdf
14. Ladika Z. (1970) *Dijete i scenska umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Lekić K., Migliaccio-Čučak N., Radetić-Ivetić J., Stanić D., Turkulin-Horvat M., Vilić-Kolobarić K. (2007) *Igram se, a učim! Dramski postupci u razrednoj nastavi*. Zagreb: HCDO – Pili-poslovi d.o.o.
16. Majron, E. (2004) *Lutke u razvoju djeteta*. Majron, E., Kroflin, L. Ur. *Lutka... divnog li čuda!*, Zagreb: UNIMA.

17. Obrenović, M. (2021) *Pozitivna klima uz pomoć lutke*. Varaždinski učitelj: digitalni stručni časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 4 No. 5, pristupila 12. prosinca 2022. na: <https://hrcak.srce.hr/file/359816>
18. Pavlinović, Ž. i Nemeth-Jajić, J. (2010) *Primjena lutke u nastavi hrvatskoga jezika u mlađim razredima osnovne škole*. Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture, Vol. 8 No. 2, pristupila 17. prosinca 2022. na: <https://hrcak.srce.hr/file/162307>
19. Pokrivka, V. (1978) *Dijete i scenska lutka*. Zagreb: Školska knjiga.
20. Rosandić, D. (1986) *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Škuflić-Horvat, I. (2022) *Metodičke osnove rada s djecom i mladima u području dramskoga stvaralaštva*. Doktorski rad. Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet, pristupila 18. prosinca 2022. na: <https://repositorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A6027/datastream/PDF/view>
22. Težak, S. (1971) *Literarne, novinarske, recitatorske i srodne družine*. Priručnik za nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.
23. Tomasović, J. (2016) *Lutka u odgoju i obrazovanju*. Školski vjesnik : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu, Vol. 65 No. Tematski broj, pristupila: 30. siječnja 2023. na: <https://hrcak.srce.hr/160227>
24. Valjan Vukić, V. (2016). *Izvanastavne i izvanškolske aktivnosti učenika – višestruke perspektive*. Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu, Vol. 65 No. 1, pristupila: 18. prosinca 2022. na: <https://hrcak.srce.hr/file/261354>
25. Visinko, K. (2005) *Dječja priča – povijest, teorija, recepcija i interpretacija*. Zagreb: Školska knjiga.
26. Visinko, K. (2010) *Jezično izražavanje u nastavi hrvatskoga jezika: pisanje*. Zagreb: Školska knjiga.
27. Visinko, K. (2018) *Zvona zvone jer su potezana*. Zagreb: Profil Klett.
28. Vuković-Žunić, J. i Delaš, B. (2006) *Lutkarski medij u školi*. Priručnik za učitelje i voditelje lutkarskih družina. Zagreb: Školska knjiga.
29. Županić Benić, M. (2009) *O lutkama i lutkarstvu*. Zagreb: Leykam internacional.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL STUDIES
Department of Croatian

Vjera Malek
Identification number: 0009073584

Puppet Troupe in Elementary School

GRADUATION THESIS

Graduate study: Croatian language and literature

Mentor: prof. dr. sc. Karol Visinko